

קומי אורי כה

שמיטה חלק ב

אדר תשס"ח



יוצא לאור ע"י תנועת

קומיות
רוח וגבורה לישראל יהודית

ע.ר. 580468163

בית-אל ד"נ מזרח בנימין

ת"ד 556, מיקוד 90631

טל' 02-9974424/5/6

פקס 02-9974427

בנק לאומי סניף גבעת אורנים 797

מספר חשבון 27779/49

www.koma.org.il

misrad@koma.org.il

לקבלת מנוי,
לתגובות ולהארות
על קובץ זה
וכן להקדשת שיעורים:

תנועת קוממיות מובילה דרך של זקיפות
קומה בעם ישראל, וביטחון בצדקת דרכנו
המוסרית. דרך שמכריזה באופן ברור
שנאמנותנו הראשונה לבוראנו, ומכוח זה
נאמנים אנו למדינת ישראל ולצבא
ישראל.

התנועה עוסקת בהחזרה בתשובה,
במאבק על ארץ-ישראל, בחינוך ועוד.
בראש התנועה עומדים: הרב דב ליאור,
הרב זלמן ברוך מלמד, הרב דוד חי הכהן,
הרב חיים ירוחם סמוטריץ' והרב אליקים
לבנון.

קומי אורי הנו ירחון תורני העוסק בענייני
השעה.
מתוך נקודת מבט כי התורה מאירה
ומובילה את דרכנו בכל אירועי הזמן
והמקום, מקדם הירחון חשיבה תורנית,
ומגבש משנה סדורה בנושאים
אקטואליים, מתוך נאמנות ומחוייבות
לתורת ישראל.

ראש מערכת: ר' משה (מוסא) כהן

עריכה: ישי קרוב

יאיר קרטמן

יעוץ: הרב אברהם ישראל סילבצקי

הרב רועי אביחי

דוד ברוקנר

עמיחי זליגר

עיצוב: דוד הרשקופ 02-9978977

הפקה: שלמי רזנטל


יונתן וסרטיל

דפוס: "כתר"

ניתן לקרוא את החוברת במלואה באתרים:

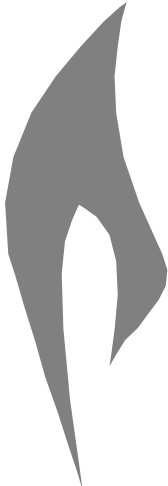
www.koma.org.il www.yeshiva.org.il

ניתן לשלוח מאמרים באורך 1500 מילים, בקובץ word לכתובתנו: kumiori@gmail.com.



**תנועת קוממויות ומערכת קונוי אורי
מזועזעים מהטבח הנורא שטבח
שונאי ישראל ימח שמם וזכרם
בתלמידינו היקרים מישיבת מרכז הרב
והישיבה לצעירים בירושלים:
דורון מהרטה הי"ד
יונדב הירשפלד הי"ד
רועי אהרן רוט הי"ד
שגב פניאל אביחיל הי"ד
יונתן אלדר הי"ד
נריה כהן הי"ד
אברהם דוד מוזס הי"ד
יוחאי ליפשיץ הי"ד**

**ינוחמו המשפחות וכל עם
ישראל בידי בורא עולם בבניין
בית מקדשנו ובנקמת דם
עבדיו השפוך.**



תוכן העניינים

6 מאמר מערכת אדר תשס"ח.....6

7 בעיית השמיטה בהתנחלויות ❧ הרב שלמה גורן זצ"ל.....7

מעמדם של היישובים ביש"ע בחיוב מצוות השמיטה, שונה משאר היישובים בארץ ❧ תשובה הלכתית של הרב גורן על בעליה השונים של הקרקע, על דינא דמלכותא דינא, ועל המצוי מול הרצוי ❧

13 להחמיר במקום איבה ❧ הרב יהודה עמיחי.....13

המציאות, שבה אנשים בעלי עמדות הלכתיות שונות, אוכלים ומסבים יחד ❧ מעמידה התלבטות ביחס בין הקפדה לפגיעה בחבר ❧ הרב יהודה עמיחי על היסודות ההלכתיים של התנהלות חברתית ❧

במה נשתנתה שנת השמיטה דהשתא משמיטות קודמות?

26.....26 הרב זאב ויטמן ❧

בשמיטה זו בוצעו בהיתר המכירה שיפורים הלכתיים ומשפטיים ❧ המסירים את טענות המתנגדים לו ❧ מאידך נתווספו חקלאים רבים ל"אוצר בית-דין" ❧ הרב ויטמן בתמונת מצב של מצב החקלאות הארצי ❧

שנת השמיטה כשנה של ערבות הדדית תגובה

34.....34 הרב יהושע בן-מאיר ❧

46 בעיטות של גאולה ❧ הרב דב ליאור.....46

אין ספק שבחורים יקרים אלו שעלו מעלה מתוך לימוד תורה הם בחינת כפרה לכלל ישראל ❧ הרב ליאור על התעלות והתחזקות בלימוד תורה ❧ ועל התעצמות באחיזה בארץ-ישראל ❧

54 אני בוכה, אתם תבכו יחד אתי ❧ הרב ירחמיאל וייס.....54

(שכתוב ראיון טלוויזיוני של אילנה דיין עם הרב ירחמיאל וייס, ראש הישיבה לצעירים שליד "מרכז הרב")

63.....63 **הי חסיד, הי עניו על גדולי ישראל** ❧ יעקב מתלון.....63

מתוך עוני ודלות עולה הלל הזקן לגדולה של נשיא ישראל ❧ יעקב מתלון על מנהיג שכל כולו קדושה, מידות ❧ ודאגה כנה לטובתם ולרווחתם של ישראל ❧

מאמר מערכת אדר תשס"ח

כשקרבה אלינו שנת השבע וניסינו לאחוז בה ולהבין אותה, היו מושגיה והלכותיה רחוקים מאתנו.

עברה לה כבר חצי שנה וכולנו כבר יותר "משופשפים" בהלכות הנוגעות לאורח החיים הביתי, איפה וכיצד לקנות, מה לעשות עם השאריות של קדושת שביעית, בעלי הגינות כבר יודעים מה ואיך לעשות בגינה, ובסה"כ הדברים זורמים.

עכשיו זוהי ההזדמנות להעמיק ביסודות השמיטה, לחשוף את עמדות היסוד ההלכתיות של הסוגיות השונות.

נגענו בחוברת זו בשמיטה וביסודותיה.

בפולמוס מתמשך לגבי דירוגם של הפתרונות ההלכתיים - היתר המכירה לעומת אוצר בית-דין - עסק הרב בן מאיר.

בסקירת המצב הארצי בחקלאות עסק הרב ויטמן.

הרב עמיחי כתב על היסודות ההלכתיים של התנהגות חברתית במצב של דעות הלכתיות שונות.

הבאנו את עמדתו הייחודית של הרב גורן זצ"ל לגבי מעמדם של היישובים ביש"ע, אשר לדעתו כיום לא חל עליהם איסור עבודת קרקע. דעה ייחודית זו נידונה כבר בין הפוסקים, ואנו מקווים להביא בעתיד התייחסויות שונות לסוגיה זו.

במדור "גדולי ישראל" עסקנו בהלל הזקן ובתקנת הפרוזבול שתיקן.

בעיצומו של הכנת גיליון זה נתבשרנו על הפיגוע בישיבת "מרכז הרב". רתיחת הדמים והצער הכבד וחילול ה' הנורא שהתגלה, אחזו בנו יחד עם כל עם ישראל. אנו שולחים ניחומים למשפחות האבלות. ומבכים יחד אתם את התעלותם של בניהם ואת הסתלקותם של חיים צעירים, תוססים, קדושים וטהורים.

הבאנו את דברי הרב ליאור בהתייחסותו לפיגוע וראיון שנערך עם הרב וייס בתוכנית "עובדה", ראיון שעולים ממנו דברי אמונה וגודל.

אנו מתפללים להשבת כבודו של עם ישראל למקומו ומקווים ותובעים כי ממשלת ישראל תאמץ את התפילה "אבינו מלכנו נקום לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך" ומעבר לנשיאת העיניים כלפי מעלה בתחינה, תהפוך את המבט האלוקי הנובע ממנה, למדיניות מעשית ותקיפה. ומחה ה' דמעה מעל כל פנים ובלע המוות לצח וחרפת עמו יסיר.

בעיית השמיטה בהתנחלויות

מעמדם של היישובים ביש"ע בחיוב מצוות השמיטה, שונה משאר היישובים בארץ ☞ תשובה הלכתית של הרב גורן על בעליה השונים של הקרקע, על דינא דמלכותא דינא, ועל המצוי מול הרצוי ☞

בעיית השמיטה בהתנחלויות ביהודה ושומרון, שונה היא משאר חלקי הארץ ומורכבת משלוש בעיות יסוד:

הרב שלמה גורן זצ"ל הרב הראשי לישראל לשעבר



א. לצערנו הרב עד כה טרם סופחו אזורים אלו למדינת ישראל, הן מבחינת החוק הבינלאומי

והן מבחינת החוק הישראלי, ואפילו החוק הישראלי לא הוחל על אזורים אלו ובאופן רשמי שולט שם עדיין החוק הירדני ולא החוק היהודי. וכל מעמדנו שם מבחינת החוק ומבחינת דינא דמלכותא, הוא מכוח הממשל הצבאי השולט, כביכול, על שטח כבוש, מבלי שתהיה לנו בעלות אמיתית על האזור. מנקודת ההשקפה של החוק, נחשב כל האזור שמעבר לקו הירוק, דהיינו כל אשר שוחרר במלחמת ששת הימים, פרט לאזור ירושלים שהוחל עליו החוק הישראלי, כאילו שטח בבעלות ירדנית או ערבית, הפטור לכאורה מאיסור שביעית כדין קרקע של נכרי. נכון שאם היינו מתכוונים לזכות ביהודה ושומרון בעת מלחמת ששת הימים, הרי כיבוש מלחמה הוא קניין לכל דבר, כמבואר בגיטין ל"ח א' וכמו שכתב הרשב"א בחידושו ל"ז ב' דב"ה שבאי, וכן כתב החזון איש בליקוטים לחו"מ סימן ט"ז ט' לענין דינא דמלכותא ואז היו יהודה ושומרון וכל האזור המשוחרר נחשבים כחלק ממדינת ישראל שברשות יהודית. אבל מינוי הממשל הצבאי והשאת החוק הירדני באזור, מוכיח שלא התכוונו מלכתחילה להחיל ריבונות יהודית בשטח המשוחרר, ולא לצרף אותו לארץ-ישראל.

והנה במאמר האחרון בספר "תורת המועדים" (תקפו של היתר המכירה בשמיטה לאחר קום המדינה), ביארנו כי על כל קרקע ישנן שתי רשויות: אחת הריבונות העליונה של השלטון, והשנייה בעלות פרטית של כל אחד ואחד, כקניין פרטי על אדמתו. ולמ"ד יש קניין לעכו"ם בארץ-ישראל להפקיעה מקדושתה, אין קדושת הארץ מופקעת אלא ע"י העברת הריבונות והבעלות, גם יחד, על הקרקע לנכרי. אבל כל שהשלטון והריבונות על הארץ נשאת בידי יהודים ורק הבעלות הפרטית עוברת לגוי יתכן שאין זו העברה גמורה מרשות יהודית להפקיע קדושת הארץ. ולכן תקפו של היתר המכירה לנכרי בשביעית, לאחר תקומת המדינה, מוטל בספק. אולם גם ייתכן שהבעלות היהודית של כל יחיד בארץ-ישראל היא הגורמת לקדושת האדמה לענין מצוות התלויות בארץ, וכל זמן שבעלות זו מועברת לנכרי פוקעת קדושה אינדיבידואלית זו.

ביחס ליהודה ושומרון, אנו במצב אבסורדי מאוד, כי אין לנו מבחינת החוק לא ריבונות ממלכתית ולא בעלות פרטית למתנחלים, אלא כולם כאילו מתנחלים וגרים באזור כבוש תחת ממשל צבאי, לאור זאת שלא אחדנו את יהודה ושומרון עם מדינת ישראל ולא הוחל עליהן החוק הישראלי. בושנו ונכלמנו על כך שגם רכישת קרקע ביהודה ושומרון על-ידי יהודי אסורה לפי החוק, שהיה קיים עד כה.

ואם דינא דמלכותא דינא, גם בארץ-ישראל כפי שיתבאר להלן, וזה כולל גם את החוק הבינלאומי המקובל ע"י כל אומות העולם, ואשר גם אנו נתחייבנו לפעול על פיו, לכאורה, אין לנו מעמד של בעלות ביהודה ושומרון. זהו מצב בלתי נסבל שאין למדינת ישראל ריבונות על לב לבה של ארץ-ישראל ולא קניין פרטי באדמותיה.

לכן, אם נתחשב בחוק הקיים ובדינא דמלכותא, כפי שנקבע ע"י הכנסת, המתחשב בחוק הבינלאומי, אין צורך כלל למכור את הקרקעות ביהודה ושומרון לנכרי לצורך שמיטה, כי בין כך דינם כאילו הן בבעלות של נכרים.

כל זה אם נסבור שחזקת האבות בארץ-ישראל כוחה יפה רק עד שנכנסו לארץ וזכה כל אחד בשלו, אבל לאחר שגלו ופקע קניין האבות, אין לישראל בה שום קניין עד שישובו ונחלו. כמו שכתב החזון איש בהלכות שביעית סימן כ"א אות ה' "לדעת הרמב"ם בפ"ג מהל' שלוחין ה"ז ואף על פי שחזרנו וכבשנו את נחלתנו, לא לשם קניין עשינו זאת כנ"ל". שיטה זו מבוססת על הפוסקים. וביניהם הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכות גזילה ואבידה הל' י"א ובפ"ד מהל' מלכים הל' א', הסוברים שגם בא"י דינא

הרב שלמה גורן זצ"ל 9

דמלכותא דינא והחוק הבינלאומי הוא בעל תוקף גם בארץ-ישראל, כל שהחוק מקובל בעולם. כמו שכתוב בתשובות הרמב"ן בספרן של ראשונים עמ' 88 שהוציא לאור הרב שמחה אסף ע"י מקיצי נרדמים. ובעיקר, לאחר שלא נתכוונה המדינה לקנות את יהודה ושומרון ולא להשיג בהן ריבונות במלחמת ששת הימים. אבל לפי שיטת הרשב"א בתשובותיו בתולדות האדם סי' קל"ד שכתב שם: "בארץ ישראל לא אמרו בה דינא דמלכותא דינא כדעת קצת רבותינו הצרפתים ז"ל, לפי שארץ ישראל ירושה היא לנו מאבותינו להדיוט כמלך". וכן כתב הר"ן בנדרים דף כ"ח א' בד"ה "במוכס" בשם התוס' "דדוקא במלכי עובדי כוכבים אמר דדינא דמלכותא דינא, מפני שהארץ שלו ויכול לומר להם אם לא תעשו מצוותי אגרש אתכם מן הארץ, אבל במלכי ישראל לא, לפי שא"י כל ישראל שותפין בה". וגם החזון איש זצ"ל בסימן הנ"ל מסיק לבסוף גם לדעת הרמב"ם "שמתנת אברהם אבינו ע"ה קיימת לעולם, וחשיב גם השתא גוף של ישראל".

והטעם לכך מכיוון שארץ-ישראל ירושה היא לנו מאבותינו כמבואר בע"ז נ"ג ב' ואנו מוחזקים בה מימי אברהם וכו' כמו שאמרו במס' ב"ב קי"ט א': "אלא אמר רבה א"י מוחזקת היא" והבכור נטל בה פי שניים. וכמו שאמרו בירושלמי חלה פ"ב הל"א: "תמן עד שלא נכנסו לה למפרעה ירשו דא"ר הונא בשם ר' שמואל בר נחמן לזרעך אתן, אין כתיב כאן אלא 'לזרעך נתתי' (בראשית ט"ו י"ח) - כבר נתתי". לפי שיטות אלו של הפוסקים ורבותינו הצרפתים וסיעתם, הקניין של העם היהודי על א"י הוא מוחלט ונצחי ובלתי משתנה והוא מושתת על מורשת אבותינו, ככתוב: "ונתתי אותה לכם מורשה אני ה'" (שמות ו' ח').

לכן יתכן שאין בכוחו של חוק לאומי או בינלאומי לשנות את מעמדנו, זכויותינו וקשרינו עם נחלת אבותינו. וגם אם ממשלת ישראל לא סיפחה באופן רשמי את יהודה ושומרון למדינת ישראל ולא החלה עליהם את החוק הישראלי, דינם של אזורים אלו לפי דין התורה כארץ-ישראל לכל דבר, ויש על כולה ריבונות קניין, ובעלות עולמית, ושום חוק אינו יכול לשלול אותנו מנחלת אבותינו. לפי זה לא הופקעה אדמת ההתנחלויות ביהודה ושומרון מקדושת הארץ לעניין המצוות התלויות בארץ ולעניין שמיתה. אולם מדבריו הסופיים של החזון איש זצ"ל בהל' שביעית סימן כ"א אות ה' הנ"ל, נראה שהקניין הכללי של העם על ארץ-ישראל הוא מן האבות, אבל הקניין

הפרטי אין לנו והוא יושג רק בשעת חלוקת הארץ בזמן ביאת הגואל. אם כי גם לנכרים אין בה קנין כלל. גם לשיטה זו אין קדושת הארץ ביהודה ושומרון לעניין שביעית, משום שאין לנו בה קניין פרטי.

אמנם יתכן, שגם לשיטת הרמב"ם וסיעתו הנ"ל, שגם בא"י נאמר דינא דמלכותא דינא, שאין זה אלא בנוגע לחוקים אזרחיים, שמגמתם הסדרת היחס הממוני שבין אזרח לאזרח ושבין האזרח למדינה. אבל לבא מכוח החוק הבינלאומי להפקיע את הריבונות והקניין שלנו מנחלת אבותינו, בניגוד לתורת ישראל, לא תהי' כזאת בישראל, ישתקע הדבר ולא נאמר. אין זה נוגע לקנין הפרט, מכיון שהשארנו אותה כשטח כבוש תחת ממשל צבאי לפי החוק הבינלאומי, אין לנו בה קניין ובעלות, לכן אפשר לסמוך על שיטות אלו להתיר עבודות אדמה בשמיטה ביהודה ושומרון, משום שלא ביטלנו את הכיבוש של יהודה ושומרון והחסות של ממלכת ירדן עליהם. ובצירוף דרכי היתר אחרים בודאי שפיר דמי.

ב. דרך שנייה להיתר השמיטה בהתנחלויות אפשר למצוא, מאחר שהן עומדות במאבק קשה להבטיח את הבעלות היהודית על האדמות, ולפי ההלכה הפגנת הבעלות היהודית והעיבוד של הקרקע נחשב לכיבוש של השטח, כמו שמבואר בירושלמי מס' מועד קטן פ"ב הל"ד לעניין קניית בתים מן העכו"ם בשבת, ששינוי בברייתא שמותר "כיצד הוא עושה, מראה לו כיסין של דינרין והעכו"ם חותם ומעלה לארכיים. שכן מצאנו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת דכתיב: 'כה תעשה ששת ימים' (הושע ו' ג'), וכתוב: 'וביום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים' (שם ט' י'). וכתוב: 'עד רדתה' (דברים כ' כ') אפי' בשבת. הרי שהשגת בעלות על קרקע בא"י נידונה ככיבוש. ובוודאי שכל הכרוך בעיבוד האדמות בהתנחלויות נחשב לכיבוש, ושחרור האדמות מידי הנכרים דוחה שמיטה בזמן הזה שהיא דרבנן. כמו שהתירו שבות מדרבנן לצורך השגת בעלות אל אדמה בא"י, כמבואר במס' גיטין ח' ב' ובירושלמי מו"ק פ"ד הל"ד הנ"ל, כן התירו מלאכות בשביעית דרבנן.

ג. פתרון שלישי המיוחד להתנחלויות ביהודה ושומרון, היא מכירת כל האדמות לנכרי באופן קולקטיבי באמצעות המושלים הצבאיים, שערכתי לפני ר"ה. מאחר שלפי החוק הבינלאומי הנ"ל הממשל הצבאי הוא השולט באזורים אלו ובכחו להפקיע ולהעביר את האדמות מאיש לאיש ומיד ליד, וכן להעביר את האוכלוסייה ממקום

הרב שלמה גורן זצ"ל 11

למקום והמושל הצבאי הוא השליט והמשביר לכל עם הארץ, לצורך העבודה בשביעית. מכיוון שכל דבר שהוא לצורך הביטחון והאוכלוסייה דינו דין ומעשיו תופסין ובייחוד לאחר שקיבלו אישור על המכירה מאת שר הביטחון הממונה עליהם.

לכן בצירוף כל שלושת הטעמים הנ"ל, לא חייבנו את המתנחלים ביהודה ושומרון ובבקעת יריחו, למכור את נחלתם לנכרי באופן פרטי, מכיוון שאין האדמה עדיין שלהם מבחינת חוק הסדר הקרקעות ודינא דמלכותא, וגם מבחינת ההלכה ספק אם קבלו כבר חזקה וקנו קניין פרטי, כל אחד על אדמתו. כי סביר יותר להניח שהקניין הוא עדיין שיתופי עד אשר נבוא אל המנוחה ואל הנחלה אשר ינחיל אותנו הקב"ה בארץ ירושתנו.

להחמיר במקום איבה

המציאות, שבה אנשים בעלי עמדות הלכתיות שונות, אוכלים ומסבים יחד ☪ מעמידה התלבטות ביחס בין הקפדה לפגיעה בחבר ☪ הרב יהודה עמיחי על היסודות ההלכתיים של התנהלות חברתית ☪

להקל בדמאי כשיש חשש איבה

המשנה (דמאי פ"ד מ"ב) אומרת:

המדיר את חבריו שיאכל אצלו והוא אינו מאמינו על המעשרות ואוכל עמו בשבת

הרב יהודה הלוי עמיחי מכון התורה והארץ



הראשונה אף על פי שאינו נאמן על המעשרות בלבד שיאמר לו מעושרין הן, ובשבת שנייה אף על פי שהוא נודר הימינו הנייה לא יאכל עד שיעשר.

הירושלמי (דמאי פ"ד ה"ב) מסביר:

רבי ינאי בי ר' ישמעאל בשם רבי יוחנן בשבת של פרוטגמייא התירו מפני איבה. אמר רבי אבון כאן התירו טבלים משום דרכי שלום. רבי חנינא אמר רבי ירמיה בעי אם מפני דרכי שלום למה לי בלבד שיאמר לו מעושרין הן.

מדברי רבי ינאי נראה שהתירו בשבת של פרוטגמייא (סעודת נישואי בחור ובתולה - ר"ש) לאכול אצל חברו, למרות שאינו מאמינו על המעשרות משום איבה. על כך שאל רבי ינאי האם התירו טבלים משום דרכי שלום. רבי חנינא אמר (על-פי הסבר ספר תבונה): אם משום דרכי שלום התירו טבלים, אם כן מדוע צריך שיאמר בעל הבית שהם מעושרים? הרי משום דרכי שלום מותר לאכלם בלי אמירת בעל הבית מעושרין. אלא על כרחך שמדובר בספק טבל, ואם אומר מעושרים הן התירו משום דרכי שלום ואין להעמיד את ההיתר בסעודת מצווה.

13 הרב יהודה עמיחי

מדברי הגר"א (יו"ד סי' קיב ס"ק לב) עולה שר' אבון אומר שהתירו טבלים משום דרכי שלום, וממילא אין צורך בסעודת מצווה. ובהגהותיו בירושלמי (דמאי פ"ד ה"ב) הוסיף שיש לגרוס בדברי ר' חנינא "אם מפני דרכי שלום למה לי בשבת של פרגמטיא" ומשמע שאין צורך שתהא שבת של פרגמטיא כלל, ולא כפי העמדת ר' ינאי שרק בשבת של פרגמטיא וסעודת מצווה התירו, אלא משמע שבכל שבת התירו משום איבה.

למרות שאדם מקפיד על פת עכו"ם ומחמיר על עצמו לא לאכול, בהיותו עם חברו ויש חשש איבה, הרי זה יכול לאכול

הרמב"ם (מעשר פי"ב ה"ג) סבר שאין צורך שתהא סעודת מצווה, וז"ל:

הנשבע על חבירו שיאכל עמו בשבת והוא אינו מאמינו על המעשרות שואל ואוכל על פיו בשבת הראשונה בלבד, אבל בשבת שנייה אף על פי שנדר ממנו הנאה אם לא יאכל אצלו לא יאכל עד שיעשר דמאי.

הרמב"ם בפיה"מ כתב שהתירו לאכול ממי שאינו נאמן על המעשרות מכיוון שיש בכך משום דרכי שלום. ומשמע שאין צורך בסעודת מצווה מיוחדת (בחור ובתולה) אלא כל סעודה יש להתיר לאכול אצל חברו (כשלא יכול לתקן מראש) משום דרכי שלום. וכן כתב גם הרדב"ז שאין צורך בסעודת מצווה, אלא בכל סעודה שיש בה משום איבה (עיין רידב"ז בירושלמי שהביא שני הסברים בשאלה האם צריך סעודת מצווה).

להקל בפת עכו"ם משום איבה

המהרי"ל (סי' לה) הביא תשובת רבינו שמחה שלמד מדין הדמאי לכך שמותר לאכול בסעודה עם מי שאינו מקפיד על פת עכו"ם, וז"ל:

מצאתי כתוב משום רבינו שמחה דמותר לאכול פת של גוים לנזהר עם שאינו נזהר משום איבה, וראיתו מירושלמי דדמאי דהתיר דמאי כה"ג בשבת של פרוטגמא, פי' של אסיפה כגון לסעודה מצווה.

נראה לי דלא דמי להכא (חמאת עכו"ם שעליה נסב הדיון במהרי"ל), דהתם כל מאכל עם הארץ היה דמאי, ועל הלחם יחיה האדם, וכולם אוכלין דמאי והוא לא יאכל שייך איבה. וכן פת של גויים דפת הוא עיקר הסעודה דכתיב עבד לחם רב ואל ישנה אדם מפני המחלוקת אפילו לקולא באיסור דרבנן, כדאיתא באשרי (פ"ד דפסחים סי' ד) דמקום שנהגו היכא דלא מצי לאשתמוטי ואיכא מחלוקת. אבל בחמאה פוק חזי כמה איכא בשוק' שאין נפשם תאיבה [הפעם] לאכול חמאה ואין כאן איבה, כ"ש וכ"ש שרוב הקהל פורשים ובטל יחיד במיעוטו.

דברי המהרי"ל הובאו בב"י, והרמ"א (יו"ד סי' קיב סעי' טו) כתב:

י"א דמי שנזהר מפת של עובד כוכבים ואוכל עם אחרים שאינן נזהרין, מותר לאכול עימיהם משום איבה וקטטה, הואיל ואם לא יאכל עימיהם פת שהוא עיקר הסעודה, היתירו לו משום איבה. ואין ללמוד מכאן לשאר איסורין.

מדברי הב"י והרמ"א משמע שלמרות שאדם מקפיד על פת עכו"ם ומחמיר על עצמו לא לאכול, בהיותו עם חברו ויש חשש איבה, כגון שאיננו יכול להשמט, הרי זה יכול לאכול, אבל כשיכול להימנע מאכילת הדבר (כחמאה שיש רבים שלא אוכלים) אל לו לאכול. ולכן בשאר איסורים שאינם עיקר הסעודה, עליו להימנע מלאכול. אולם אם לא יכול לאכול את כל הסעודה הרי זה איבה שבעה"ב יצטער הרבה שאין אוכלים אצלו, על כן היתירו לאכול אצלו משום איבה.

יש להעיר שהלבוש (יו"ד סי' קיב אות יד) כתב שההיתר לאכול עם מי שאינו מקפיד על פת עכו"ם נובע מכיוון שכשגזרו את הגזירה לא גזרוה אלא בפת שלמה ולא בתערובת, ועל כן אין חשש לאכול ביחד עם מי שאינו מקפיד בפת עכו"ם. אבל ברור בדברי הראשונים שיסוד ההיתר הוא משום איבה. וצ"ע מדוע הלבוש חיפש נימוק אחר ולא כתב את דברי המהרי"ל ורבינו שמחה שיש להתיר משום איבה? ושמה יש להסביר שלכאורה קשה כיצד אפשר להשוות דיני דמאי שבהם המארח צריך לומר למתארח שהפירות מעושרים, ורק אז יכול האורח לאכול למרות שאינו מאמין לו, ואילו בדיון פת עכו"ם שברור שיש כאן פת עכו"ם, ואין כאן אמירה שלא תהא תערובת, מנ"ל שהדבר מותר, על כן חיפש הלבוש נימוק אחר להתיר האכילה ביחד עם מי שאינו מקפיד על פת עכו"ם. ועדיין צ"ע.

להקל במקום איבה

ראיה נוספת שיש להקל במקום איבה הביא בעל גינת ורדים (יו"ד כלל ג סי' ו) מדברי הגמ' (פסחים נא ע"ב) שהעובר ממקום למקום נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שבא לשם. הגמ' אומרת שאם אדם בא ממקום שאין עושים מלאכה בערב פסח למקום שעושין מלאכה בערב פסח אל יעשה מלאכה במקום שהגיע לשם, בגלל חומרות המקום שיצא משם. תושבי המקום שבא לשם לא יחשדו בו מכיוון שיש במקומם עוד אנשים שאין להם מלאכה בערב פסח, וא"כ שביתתו איננה בגלל הדין אלא שאין לו כעת מלאכה בערב פסח. מכאן מדייק הרא"ש (פ"ד אות ד) שאם אי-אפשר בלא מחלוקת, היה מותר לו לעשות מלאכה למרות שהטילו עליו חומרות המקום שיצא משם, משום גדול השלום, ואין כאן איסור תורה אלא נהגו לאסור מלאכה בערב פסח. מכאן מוכח שאם יש חשש איבה ומחלוקת אין לאדם להחמיר על עצמו אלא לנהוג בצורה שלא תביא לידי איבה ומחלוקת.

מעשים שהקלו משום איבה

בספר זכור לאברהם (בן אביגדור, סי' לא דף ט ע"ב) כתב שדברי הירושלמי (דמאי פ"ד ה"ב) הם יסוד הסברא שהיו רבנים (הרב אפרים נבון זצ"ל) שבביתם הקפידו והידרו לא להחזיר חמין בשבת לאש, ואילו בבואם לבית אחרים להתארח נקטו שהדבר מותר באכילה, והיו שבשבת שתו קפה אצל יהודי שהתארחו אצלו, ובלבד שגוי יבשל ולא יהודי, למרות שבביתם לא הקלו בשאלות אלו, אבל כיוון שהתירו לאכול דמאי שהחכמים אסרוהו, משום איבה, כל שכן שהקלו בדברים שנחלקו בהם הפוסקים.

**היו שבשבת שתו קפה
אצל יהודי שהתארחו
אצלו, ובלבד שגוי יבשל
ולא יהודי, למרות
שבביתם לא הקלו**

בעל פתח הדביר (סי' א אות ח) נשאל על-אודות אדם שלא ידוע כחסידי במיוחד ומפצירים בו לאכול דבר שהוא מחמיר בו, וכתב על כך:

דהגם דטוב לפרסם הדבר שילמדו ממנו ויצא טוב מהפרסום ההוא בלי שום תערובת איסור ח"ו, ויסוד הכל שלא יתפאר במה שאחרים ילמדו ממעשיו הטובים, והחכם עיניו בראשו בכל האופנים ומעשיהם שאם רואה שימשך מזה איזה איבה וקטטה או במסיבה עצמה או שיתפרסם הדבר בעולם ויהיה איזה מחלוקת או איזה בזיון לת"ח ח"ו, טפי עדיף ליה לאכול עימהם אם אינו יכול למשוך ידו בהצנע לכת.

על דברים אלו הוסיף בנחמד למראה (ב"ב פ"ה ה"א דף גג טור א) שבשו"ת שלמה הלוי (סוף חידושי הריטב"א שבת במהדורת תקסו) כתב שפעם הזמן לשבע ברכות ונתכבד בברכות, היין היה מליוורנו שהקפיד לא לשתותו מחשש יין נסך, ושתה את היין כדי לא לבייש את בני הבית שהזמינוהו שהם שותים את היין המסופק, לכן למרות שבביתו הקפיד על היין הרי שבציבור שתה שלא להביא לידי איבה ומחלוקת. אמנם מבואר באותה תשובה שהיה רב אחר שלא שתה מהיין המסופק אלא לאחר שברך ז' ברכות נתן ליהודי אחר לשתותו, והר"ש הלוי כתב שהרב שנתן ליהודי לשתות יין זה נהג שלא כהוגן. בעל נחמד למראה (אגדות הירושלמי, בב"ב פה דף גג ט"א) מוכיח מדברי הר"ש הלוי שאין לנהוג בחומרות בפני אחרים שיכולים חלילה להיפגע מהנהגות אלו.

בספר עלי תמר (ברכות פ"ב ה"ט, עמ' צג ד"ה אמר ר"ז) כתב שמדברי הירושלמי במעשה של ר' יהודה בן פפוס והערת ר' זעירא שאין לבזות אחרים, אפשר ללמוד שת"ח המסב בסעודת מרעים אין לו להתנהג בחסידות במאכלים שמגישים לפניהם בזמן שע"י כן הוא ממעט בדמותם של המסובים ומנמיך קומתם ומדת התנהגותם החסידית, וכל שכן אם גורם זאת לבעל הבית... כמו שמבואר כאן שבאם התנהגותו במידת חסידות הוא גרמא של מתכבד בקלון חברו אין זה מדת חסידות שהוא לפני משורת הדין ויצא שכרו בהפסדו.

למדנו שבדברים שיש בהם מידת חסידות הכל מסכימים שאין לנהוג בפני אחרים שיכולים להיפגע מכך או שיכול להיווצר מצב של איבה.

אין להקל בפני המלעיזים



הטור (או"ח סי' א) כתב:

התחיל בעז כנמר לפי שהוא כלל גדול בעבודת הבורא יתברך לפי שפעמים אדם חפץ לעשות מצוה ונמנע מלעשותה מפני בני אדם שמלעיגין עליו ועל כן הזהיר שתעז פניך כנגד המלעיגין ואל תמנע מלעשות המצוה וכן א"ר יוחנן בן זכאי לתלמידיו יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם וכן הוא אומר לענין הבושה שפעמים אדם מתבייש מפני האדם יותר ממה שיתבייש מפני הבורא יתברך על כן הזהיר שתעז מצחך כנגד המלעיגים ולא תבוש, וכן אמר דוד ע"ה ואדברה בעדותך נגד מלכים ולא אבוש אף כי היה נרדף ובורח מן העו"ג היה מחזיק בתורתו ולומד אף כי היו מלעיגים עליו.

מדברי הטור עולה שאין לאדם לחשוש מפני המלעיגים עליו, הפרישה (ס"ק ה) מביא את דברי המהרש"ל שפירש את המושגים, לעגה ובושה. מלעיגים היינו אפילו שאינו מתבייש, כגון עכו"ם מלעיג על ישראל הלוּבש תפילין. בושה היא שאדם מתבייש לעשות מצוה אפילו שאין מלעיגים עליו, כגון ישראל העושה מצווה בפני אנשים חשובים, לא יתבייש ללמוד ולעשות מצווה בפניהם.

הטור בנה יסודותיו כנראה על דברי הרא"ש (ארחות חיים סעי' עז) שכתב:

אל תניח דרך חסידות אף על פי שמלעיגין עליך ואל תיבוש לדבר מצוה.

מכאן שאפילו בדבר מצווה יש פעמים מושג של בושה, ועל כך באו הרא"ש ובנו הטור להזהיר שלא ימנע מלהזדרז לדבר מצווה אפילו בפני אנשים חשובים.

דין זה הובא גם ברמ"א (סי' א סעי' א) "ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת הש"י". אמנם הרמ"א לא הביא את הבושה, אבל יסוד דבריו שאל ימנע אדם מלעשות מצוות מחשש לעג. וחוזרת השאלה כיצד עושה בפני האנשים החשובים הרי יש בזה חשש איבה.

שני סוגי לעז ואיבה

בפתח הדבר (או"ח סי' א ס"ק ח) חילק בין סוגי הקטטה והאיבה, כאשר יש אנשים המלעיגים על עיקר קיום המצוות, על כך כתבו הרא"ש והטור שאדם צריך להיות עז כנמר, שהם רוצים להלעיג על יראי ד' החרדים אל דברו, בכך לא חששו חכמים לאיבה ואמרו שאדם יעשה אפילו בפניהם, אולם הירושלמי (דמאי פ"ד ה"ב) ודיני אכילה בפת עכו"ם אינם אלא כאשר חלילה תיווצר איבה אמיתית, שאם אדם טרח והזמין את חברו לאכול בביתו והוא לא יאכל הרי שתיווצר איבה מצד המזמין, שאין אורחו אוכל אצלו, ובמקרה זה הורו חכמים למחמיר להשתדל לא להגיע למצב של איבה. ועדיין הדבר צ"ע מנ"ל לחלק בין שני סוגי איבה.

להחמיר כשאין איבה

שאלת ההחמרות בדינים שונים הועלתה במלא חריפותה כהמשך למחלוקות הב"י והמבי"ט בעניין שביעית ותרומ"מ בשל נכרים. בצפת היו שתי קבוצות, האחת נהגה

**פעם הוזמן לשבע ברכות
ונתכבד בברכות, היין היה
מליוורנו שהקפיד לא
לשתותו מחשש יין נסך,
ושתה את היין כדי לא
לבייש את בני הבית**

מימים ימימה וקנתה ירקות אצל הגויים, למרות שחלק גדול מהירקות גדלו בכרם או תחת גפנים. קבוצה שנייה החמירה על עצמה ולא אכלה ירקות אלא לאחר בירור מהיכן נקנו הירקות. אנשי הקבוצה הראשונה טענו על הקבוצה השנייה שאסור להם להחמיר, ואדרבא הם מוציאים לעז על הראשונים ומרבים מחלוקת. ולא עוד אלא שאנשי

הקבוצה הראשונה המקלים עמדו והטילו חרם על המחמירים. שאלה זו הובאה בפני המרשד"ם (יו"ד סי' קצג) וז"ל:

על מה שעשו החכמים יצ"ו שהכריזו בנדוי וחרם לאותם המחמירים על עצמם ואינם רוצים לאכול ירקות אלא אחר החקירה מאיזה מקום הם, לא ישרה נפשי בזה ובודאי בעיני נראה שעשו שלא כהוגן והפריזו על המדה. וכי מפני שדבר פלוני מותר וירצה אחד או רבים להחמיר על עצמם יכופו אותם או יגנו אותם על כך, הא ודאי דבר

19 הרב יהודה עמיחי

כזה אין לו שחר שהרי אמרו בברכות פרק "היה קורא" שחתן פטור מקריאת שמע ורשב"ג היה קורא, וגם אמרו חתן הרוצה לקרות קורא, וכן הלכה. אע"ג דרשב"ג פליג על זה מכל מקום לדעת אלו החכמים היה ראוי למחות בחתן שרוצה לקרות ק"ש. עוד כתב הרמב"ם הלכות ט' באב וזה לשונו "בט' באב שחל להיות בשבת אוכל ושותה כל צרכו ומעלה על שלחנו אפילו כסעודת שלמה אבל חסידים הראשונים כו' עד ומימינו לא אכלנו בט"ב תבשיל אפילו של עדשים אלא א"כ היה בשבת". וכפי דברי חכמי צפת י"א היה ראוי לגעור בנוהגים זה כיון שכל העולם יודעים שאין הדין כן. עוד בהלכות יום הכיפורים כתב הטור כי חסידים ואנשי מעשה באשכנז יראי א-לוקים נוהגים לעשות שני ימים, ולפעמים היו מהם עשרה והיו מתפללים ככל סדר יום הכיפור. הרי שאפילו שדבר זה הפך מה שנהגו כל ישראל שכל ישראל אוכלים ושותים ואלו מתענים, ולא עוד אלא שהם מתפללים תפלת כפור וא"עפ שהרא"ש מוחה בענין התפלה אבל בתענית, באיסור כל מלאכה, סליחות ווידויים שזה מצד החומרא לא היה מוחה בזה בידם, כל שכן שאין ראוי למחות במי שמחמיר על עצמו ולאסור לעצמו מה שמותר לאחרים, וכ"ש וק"ו בדבר שהרמב"ם וחכמים אחרים אוסרים באכילה ובהנייה. ועוד תימה על עצמן כל מקום שאמרו חכמים המחמיר תבא עליו ברכה כפי דעתם היה ראוי לדעתם לומר להפך ח"ו.

וכי תימא אם כן מאי האי דאמרו חז"ל בפרק מקום שנהגו אל ישנה אדם מפני המחלוקת, אני אומר דלעניות דעתי אפשר לומר שלא אמרו ישנה כן אלא על ההולך ממקום למקום ואפילו שדעתו להשתקע שם מכל מקום בני העיר שהולך זה לשם מחדש מקפידים שנוהג הפך מנהגם, אבל בן עיר שרוצה להחמיר על עצמו אין מקפידים בני עירו במה שרואים אותו מחמיר על עצמו בדברים שהם מקילים. וקצת נראה כן מן הלשון שאמרו ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושים ולא אמרו מקום שעושים אל ישנה אחד מבני העיר. כלל הדברים שאלו ואלו דברי א-לוקים חיים וה' ישפות שלום להם ולנו הצעיר שמואל די מדינא.

המהרשד"ם הסביר שאפילו באיסור דרבנן אם הוא מאנשי המקום יכול להחמיר על עצמו, שהרי החשש לאיבה קיים בייחוד במי שבא מחוץ למקום ומביא מנהגים אחרים, אבל בן המקום יכול להחמיר בכל מה שירצה. הסברו של המהרשד"ם הוא תמוה, וכי מכיוון שהאדם הוא מאנשי המקום יש לו מקום לעורר מחלוקת יותר

מאנשים שבאים ממקום אחר? אלא צ"ל שהמהרשד"ם למד שבכל מקום שאין איבה אין איסור להחמיר, ומה שאמרו לשנות רק משום המחלוקת אבל אם ידוע שלא תהא מחלוקת הרי שאין להתיר לשנות.

בספר מטה יוסף (יו"ד סי' א) נשאל על מנהגי האשכנזים בפסח לא לאכול דברים מיובשים מחשש חוזר וניעור בפסח. האשכנזים הוכרחו להתיישב בערי הספרדים, וקם חכם אחד ואמר שאין להם להמשיך לנהוג במנהגיהם אלא עליהם לשנות ולפסוק כדעת הספרדים חכמי המקום כדי שלא תהא מחלוקת. על כך כתב הרב יוסף הלוי זצ"ל שבמקום שהאשכנזים חוששים לדעת הרמב"ם שחוזר וניעור א"כ אין כאן מחלוקת חדשה, אלא חשש לדעת ראשונים מסוימת, אזי יכולים להחמיר על עצמם, ואין כאן חשש מחלוקת. דהיינו כיוון שהיה מנהג כזה והוא ידוע אין חשש איבה ומחלוקת. לפי הסבר זה צריך לומר שבמקום שאין איבה אין איסור להמשיך לנהוג כדעה מסוימת, ונראה שאפילו ברבים הדבר מותר מכיוון שאין כאן איבה מיוחדת אלא זאת היא מחלוקת ישנה, והרי זה כשני בתי דין במקום אחד שאין בהם לא תתגודדו.

העולה מדברינו, שכל מקום שאין חשש מחלוקת מותר להחמיר. על-פי הסבר זה ייתכן שאפשר להסביר כמה מקרים בתלמוד ובראשונים שמצאנו שהחמירו בפני המארחים, ושמה היה ברור שם שלא יבואו לידי איבה.

באיסור דאורייתא ודרבנן אין לשנות אפילו משום איבה

הרא"ש (פסחים פ"ד סי' ד) כתב לעניין מי שהולך ממקום שלא עושים מלאכה בערב פסח למקום שעושים מלאכה שהתירו לו להימנע מעשיית מלאכה מכיוון שיש כמה בטלנים באותו המקום:

משמע הא לא אפשר בלי מחלוקת היה לו לעשות מלאכה דגדול השלום ויש לו לעבור על מנהג מקומו, כיון דלית ביה איסורא דאורייתא אלא שנהגו בו איסור להחמיר עליהם.

הרב יהודה עמיחי 21

מדברי הרא"ש מדייק המהרשד"ם (יו"ד סי' קצג) שאיסור השינוי הוא רק בדבר שאין בו איסור רק מנהג להחמיר, אבל אם היה בו איסור הרי שהיו צריכים להחמיר ולאסור למרות שיכולה להיווצר מכך מחלוקת.

אמנם מדברי הרא"ש "דלית ביה איסורא דאורייתא אלא שנהגו בו איסור להחמיר עליהם" יש לדון מה הדין באיסור דרבנן, שהרי הרא"ש ביאר שאין באיסור מלאכה בערב פסח איסור תורה אלא שנהגו להחמיר, ומשמע מכאן שבאיסור דרבנן יש להשוותו לאיסור תורה, שהרי דייק לומר שנהגו בו איסור אבל איננו איסור עצמי של דרבנן, וכן כתב במטה יוסף (יו"ד סי' ב דף כד ט"א). גם בשולחן ערוך הרב (תסח סעי' יד) כתב בדברי הרא"ש שאין בהם איסור תורה או דברי סופרים, ומשמע מכאן שבאיסור דרבנן אין להקל אפילו משום איבה. ובפר"ח הוסיף להביא ראיות שגם באיסור דרבנן אין לשנות מחשש איבה.

כיסוד זה כתב גם המ"ב (סי' תסח ס"ק כג) שהקלו לשנות מפני השלום בדבר שאינו אסור מעיקר הדין אלא שנהגו בו איסור, אבל דבר שהוא אסור מצד הדין אפילו איסור דרבנן ח"ו לעבור מפני חשש איבה ומחלוקת, ומוטב לסבול ע"ע קטטות ולא לעבור על דברי סופרים, שהעובר על דברי סופרים חייב מיתה בידי שמים.

אמנם מדברי המהרי"ל (שו"ת סי' לה)

שכתב:

**בושה היא שאדם מתבייש
לעשות מצווה אפילו
שאינו מלעיגים עליו, כגון
ישראל העושה מצווה
בפני אנשים חשובים, לא
יתבייש ללמוד ולעשות
מצווה בפניהם**

אל ישנה אדם מפני המחלוקת אפילו לקולא באיסור דרבנן, כדאיתא באשרי (רא"ש פ"ד דפסחים סי' ד) דמקום שנהגו היכא דלא מצי לאישתמוטי ואיכא מחלוקת.

נראה דס"ל למהרי"ל שאפילו באיסור דרבנן ישנה לקולא כמנהג המקום ולא יביא לידי מחלוקת. בכל אופן כיוון שפשטות הלשון שרק במקום שתלוי במנהג יש להתיר איבה נראה שכן יש לפסוק ולדחוק בלשונו ולא להתיר איסור דרבנן מפני איבה.

על-פי הסבר זה מובן מה שכתב הרמ"א (יו"ד סי' קיט סעי' ז):

מי שנוהג באיזה דבר איסור מכח שסובר שדינא הוא הכי, או מכח חומרא שהחמיר על עצמו, מותר לאכול עם אחרים שנוהגין בו היתר, דודאי לא יאכילוהו דבר שהוא נוהג בו איסור (הגהות מרדכי פ"ק דיבמות ובנימין זאב שי"ב ור' ירוחם סוף נתיב ג' בשם הרמ"ה).

העולה לנו לדינא שיש אפשרות למחמיר לא לאכול לפני המקלים אם לשיטתו הדבר הוא איסור של תורה או של דבריהם אפילו שיש חשש איבה.

על-פי יסוד זה יש להסביר את ששאלנו כיצד הטור (סי' א) אמר שלא יבוש מפני המלעיגים הרי יש איסור של איבה. אולם על-פי דברינו, במקום של איסור אין דין של איבה, ולכן לא יבוש מפני המלעיזים, אבל בדבר שתלוי במנהג על כך אנו פוסקים שאין להגיע לידי מצב של איבה, עיין פתח הדביר (או"ח סי' א ס"ק ח דף ב ט"ב).

דמאי ופת עכו"ם

על-פי הסבר זה, שבאיסור דאורייתא ודרבנן אין להקל משום איבה, יש לבאר את הדין של פת עכו"ם שהתירו לאכול ביחד עם מי שאינו נזהר מפת עכו"ם וכן את דברי הירושלמי לענין אכילת דמאי משום איבה, הרי באיסור דרבנן אין להקל משום איבה.

מקור ההיתר בפת עכו"ם הוא מדמאי שהמארח חייב לומר שהפירות מעושרים אלא שהאורח לא מאמינו, בכל אופן התירו לו לאכול משום איבה, ומכאן למד המהרי"ל שמותר לאכול פת עכו"ם לנזהר עם מי שאינו נזהר, ולכאורה תמוה הרי בדמאי הקלו משום איבה ובלבד שבעל הבית אומר שהפירות מעושרין הן, ואילו בפת איננו יכול לומר הפת איננה פת אסורה. וכיצד למדו דין הפת מדין הדמאי?

בפת עכו"ם יש שני סוגים: א. פת נחתום. ב. פת בעל הבית, לכולי עלמא אסרו פת בעלי בתים, אולם לענין פת נחתום כתבו הראשונים (רמב"ם פ"ז מאכלות אסורות ה"ב, שו"ע יו"ד קיב סעי' ב,ג) שיש המקילים ויש מחמירים. האיסור בפת נחתום איננו מוחלט, אלא יש מקומות הנוהגים ויש שלא נוהגים בו. בפת זו שיש הנזהרים ויש שלא נזהרים בה בלבד התירו הראשונים לאכול למי שנזהר עם מי שאינו נזהר, אבל נראה מכאן שבפת בעלי הבתים האסור אין היתר זה נוהג, אפילו אם יהיה יהודי שיאכל פת בעל הבית אין לאכול עמו ואפילו בחשש איבה. כמו כן התירו בפת

23 הרב יהודה עמיחי

נחתום בלבד משום איבה, אבל בחמאה שאין הכול אוכלים אותה אפילו שגם בה יש נוהגים להקל, בכו"א המחמיר על עצמו אין לו להקל בפני אחרים אפילו משום איבה, מכיוון שיכול לומר אינני תאב לחמאה, וכך דייק הש"ך (סי' קיב ס"ק כו).

הש"ך (סי' קיט ס"ק כ) הקשה כיצד הרמ"א פסק (סי' קיט סעי' ז) שמותר לאכול אצל חברו אפילו שמחמיר מכיוון שלא יכשילוהו ואילו לענין פת עכו"ם (סי' קיב סעי' טו) כתב שהתירו משום איבה לאכול כדעת המקל. ותרץ:

דשאני התם דפת (עכו"ם) שהוא עיקר הסעודה התירו לו משום איבה (כמ"ש דלא חמיר איסוריה) וכמ"ש הרב שם.

**דבר שהוא אסור מצד
הדין אפילו איסור דרבנן
ח"ו לעבור מפני חשש
איבה ומחלוקת, ומוטב
לסבול ע"ע קטטות ולא
לעבור על דברי סופרים**

דהיינו ההיתר לשנות משום איבה הוא כשלא חמיר איסוריה, והיינו דבר שתלוי במנהג, אבל דבר שאיננו תלוי במנהג אלא איסורי דרבנן איננו יכול לשנות, והרי זה אסור לו לשנות אפילו מחשש איבה.

הלימוד מדמאי הוא מכיוון שרוב עמי הארץ מעשרים, ובעל הבית אומר שעישר, התירו לסמוך על אמירה זו משום איבה, וכן

בפת נחתום שיש נוהגים היתר וממילא אין כאן איסור ודאי והוא לא אוכל את הפת עצמה אלא אוכל עמו בשלחן שיש חשש לתערובת הרי שהקלו משום איבה.

מהו איסור ומהו מנהג

בספר חלקת בנימין (יו"ד סי' קיב סעי' טו, ביאורים ד"ה י"א) הקשה בדבר שנחלקו השו"ע והרמ"א, כאשר השו"ע מחמיר והרמ"א מקל, ויש אחרונים שכתבו להחמיר, וכעת המחמיר והמקל יושבים יחדיו, האם חשיב כמחמיר מעיקר הדין ואיננו יכול להקל משום איבה או שמא קיבל עליו להחמיר וא"כ שייך כאן איבה.

נראה שיש לחלק בין אם זוהי קבלה מוכרחת, כגון קבלת הספרדים את הב"י ופסיקותיו, האשכנזים את פסיקות הרמ"א, א"כ אין כאן מצב של אפשרות לקבל או

לא לקבל את ההנהגה, אלא אלו דינים (מלבד מקרים יוצאי דופן מיוחדים). אולם בכל דבר שאין קבלה מוחלטת בגלל עדה או נדרים (עיין יו"ד סי' ריד סעי' ב), הרי שתלוי באדם, ברצונו מקבל וברצונו לא מקבל את החומרא, בכך יש להקל משום איבה. וכן בכל דבר שאין בוודאי איסור, כגון פת עכו"ם שהם אוכלים בשולחן אחד וייתכן שתהא תערובת הרי שאין כאן איסור בוודאי, וכן ביין שיש חשש שמא יש בו איסור, אבל לא ידוע שיש כאן איסור כלל (מהר"ש הלוי), במקרים אלו התירו לאכול משום איבה, אבל בוודאי איסור דאורייתא או דרבנן אין להקל משום איבה.

שמיטה

אם נבוא לדון בעניין שמיטה, הרי שאדם מעדה מסוימת שקיבלה הנהגותיו של רב מסוים (עיין שו"ת הרשב"א סי' רנג), או המקבל את שיטת פוסק מסוים כנדר, והוא מחויב לקבלה זו בצורה מוחלטת ואיננו יכול לשנות אותה, לגביו הדבר הוא כאיסור ואיננו יכול להקל אפילו כשמתארח אצל אחר המקל, ויש חשש איבה. אולם אם השאלה הנדונה איננה שייכת בשיטה הלכתית מסוימת, אלא כל אדם יכול לעשות בה כרצונו, או שאדם אמר הריני מחמיר על עצמי רק כשאפשר או שהמציאות מסופקת, הרי שבשעה שמתארח אצל חברו יכול להקל משום איבה.

במה נשתנתה שנת השמיטה דהשתא משמיטות קודמות?

בשמיטה זו בוצעו בהיתר המכירה שיפורים הלכתיים ומשפטיים ☪ המסירים את טענות המתנגדים לו ☪ מאידך נתווספו חקלאים רבים ל"אוצר בית-דין" ☪ הרב ויטמן בתמונת מצב של מצב החקלאות הארצי ☪

שני שינויים מהותיים מאפיינים את שמיטת תשס"ח מכל השמיטות הקודמות. האחד - היתר המכירה נעשה באופן ובנוסח שונה מבעבר, באופן שמבטל את כל דברי

הרב זאב ויטמן

רב תנובה ויו"ר ועדת השמיטה של הרבנות
הראשית לישראל בשמיטת תשס"ח



המערערים כנגד היתר המכירה. השני - אוצר בית-דין הורחב לחלק גדול מהמטעים וכרמים,

כולל למטעים וכרמים שבבעלות אנשים שאינם מוגדרים כשומרי תורה ומצוות, ובמטעים וכרמים אלו נשמרה השמיטה כהלכתה ללא הסתמכות על היתר המכירה.

היתר המכירה

המכירה לקראת שמיטת תשס"ח נעשתה באופן הבא:

נערך ביקור אצל כל החקלאים והוסברה להם מהי שמיטה והוצע להם לקיים את השמיטה כהלכתה וכמאמרה - על-ידי זריעה מוקדמת, במצעים מנותקים, בהצטרפות לאוצר בית-דין או על-ידי הוברת השטח והשבתתו בשנת השמיטה.

במקרים שבהם נתברר שאין לחקלאי אפשרות לשמור את מצוות השמיטה ללא הזדקקות להיתר המכירה הוסבר לו מה משמעותה של מכירת הקרקעות ונבדק אלו קרקעות הוא חייב למכור ומי הם בעלי הקרקעות הללו¹.

לצורך מכירת הקרקעות נדרש החקלאי לצרף מפות שעליהן מסומנות ומוגדרות

הקרקעות הנמכרות. מלבד זה, נדרשה אסיפת חברים של האגודה אשר אליה שייך החקלאי שתאשר את מכירת הקרקעות, ונדרשה חתימת החקלאי על שטר מכירה של כל זכויותיו למינהל מקרקעי ישראל - שהוא בעל הקרקע ברוב המקרים - כדי שזה יוכל לבצע את מכירת הקרקעות לאחר שבידיו יהיו מלוא הזכויות על הקרקעות.

כמובן, במקרים שבהם החקלאי מגדל על קרקעות שאינן שייכות לו הוא נדרש להמציא את חתימת בעלי הקרקע על שטר מכר זה.

המכירה נעשתה בנוסח משפטי המובן

לחקלאי, ותנאי המכר היו כאלו שלא היתה לחקלאים כל סיבה שלא להסכים למכר כזה?²

מכיוון שהמכירה נעשתה בטופס משפטי, התייעצו רוב החקלאים עם יועציהם המשפטיים קודם לחתימתם על שטר המכר. התייעצויות אלו הביאו במקרים מסוימים לכך שהחקלאי החליט שלא למכור את אדמותיו או לצמצם את המכירה לחלקות הכרחיות בלבד.

1. משיחות עם החקלאים התברר שרבים מהם לא הבינו מה פירושו ומשמעותו של היתר המכירה, וכן שרבים מהם מכרו בעבר קרקעות שהם מגדלים עליהם גידולים חקלאיים אך שהן אינן שייכות להם.
2. בעבר, הוחתמו החקלאים על נוסח שלא הובן להם ושאלו היו מבינים אותו בוודאי לא היו מסכימים להתחייבויות שנדרשו מהם במסגרת חתימתם זו.

**שני שינויים מהותיים
מאפיינים את שמיטת
תשס"ח מכל השמיטות
הקודמות. האחד - היתר
המכירה נעשה באופן
ובנוסח שונה מבעבר,
השני - אוצר בית-דין
הורחב לחלק גדול
מהמטעים והכרמים**

באופן זה, השלב הראשון של מכירת כל הזכויות של החקלאים למדינת ישראל נעשה באופן מהודר יותר מאשר כל מכירה הלכתית אחרת המקובלת על-ידי כל הגורמים ההלכתיים, כגון מכירת חמץ או מכירת מבכירות, ויותר מאשר כל הסכם הלכתי אחר מקובל כגון היתר עסקה, פרוזבול וכדומה.

השלב השני היה מכירת הקרקעות על-ידי מינהל מקרקעי ישראל לגוי. גם מכירה זו נעשתה מלבד בקניינים הלכתיים מקובלים - שטר, כסף וסודר גם באמצעות הסכם מכר חוזי משפטי מקובל שנחתם בין מינהל מקרקעי ישראל ובין הקונה הגוי. הסכם מכר זה נדון במשך זמן ארוך על כל פרטיו וסעיפיו בינינו ובין היועצים המשפטיים של מינהל מקרקעי ישראל ובהשתתפות היועצים המשפטיים שלנו.

באופן זה חלה המכירה לא רק מבחינה הלכתית, אלא גם מבחינה משפטית חוקית בהתאם לחוקי מדינת ישראל³.

הדברים הגיעו עד כדי כך שמינהל מקרקעי ישראל דרש קודם לחתימה על ההסכם לקבל אישור כתוב מרשויות המס על פטור העסקה ממיסים וכן לקבל התחייבות חתומה מהקונה שהוא לא ישתמש בהסכם החתום לרישום הערת אזהרה בטאבו על בעלותו על כל הקרקעות שקנה.

כמובן, שהמכירה נעשתה באופן שאין כל חשש לאיסור "לא תחנם" - הן בגלל שהיא נעשתה בתנאי שהקרקעות כולן יימכרו חזרה לבעליהן לאחר שנת השמיטה באופן שאין בו איסור "לא תחנם", והן כמובן באופן שהבטיח מבחינה משפטית את חזרת הקרקעות לבעליהן לאחר שנת השמיטה.

כמו כן, הצהיר הקונה על שמירת שבע מצוות בני נח ועל כך שיש לו קרקע בארץ-ישראל באופן שרבים סבורים שאין בכך איסור "לא תחנם".

באופן זה, השלב הראשון של מכירת הקרקע נעשה באופן מהודר יותר מאשר כל מכירה הלכתית אחרת, כגון מכירת חמץ או מכירת מבכירות, ויותר מאשר כל הסכם הלכתי אחר מקובל כגון היתר עסקה, פרוזבול וכדומה

3. חלק מהערעורים בעבר על תוקף המכירה היה, שהיא לא תקפה מבחינה חוקית משפטית, וזאת בניגוד להלכה שמכירת קרקעות צריכה לחול גם על-פי חוק המדינה.

המכירה נעשתה באופן ישיר בין המוכרים לקונה ולא בשליחות ובאופן שמבטל גם את טענת האומרים שהמכירה לא חלה, מכיוון שאין שליח לדבר עבירה (גם לו היינו סבורים שבמכירה כזו יש עבירה).

המכירה התייחסה רק לקרקעות שהוגדרו, סומנו ומופנו, ובאופן שהסכם המכר התייחס לשטח מדויק של כמיליון ו-750,000 דונם, והוא כלל סכום מוגדר של כ-70 מיליארד שקלים, וכפי שנעשה כל הסכם מכר מקרקעין במדינה.

לאור השיפורים הללו מתבטלות כל הטענות כנגד תקפותו של היתר המכירה בימינו מטעם טענת "חוכא ואיטלולא" או מטעם חוסר גמירות דעת של המוכרים או הקונה, או מטעם אין שליח לדבר עבירה וכדומה. גם הטענה שאין משמעות למכירה כללית של כל מדינת ישראל ומכירה כזו אין לה כל תוקף מתבטלת, מכיוון שהמכירה התייחסה לקרקעות ספציפיות ומוגדרות, שבסה"כ הגיעו לכ-7% משטח מדינת ישראל.

המכירה המשודרגת הזו לא נעשתה לגבי כל האדמות החקלאיות במדינת ישראל, אך היא כן כללה מעל ל-95% מהחלקות עליהן מגדלים ירקות שללא מכירה יש בהם חשש איסור ספיחין (לא כולל אדמות המטעים, אדמות הערבה ואדמות חממות ומצעים מנותקים וכמובן לא אדמות עליהן מגדלים פרחים, מספוא וכדומה). במקביל, למכירה זו נעשתה מכירה באופן ובנוסח הרגיל והמקובל מהשמיטות שעברו, ע"י הרב אברהם יוסף, ובמסגרתה נמכרו כלל אדמות המדינה ובכללן

**לאור השיפורים הללו
מתבטלות כל הטענות
כנגד תקפותו של היתר
המכירה בימינו מטעם
טענת "חוכא ואיטלולא"
או מטעם חוסר גמירות
דעת של המוכרים או
הקונה, או מטעם אין
שליח לדבר עבירה
וכדומה**

אדמות חקלאיות בערבה, מטעי פרי, אדמות עליהן מגדלים מספוא, פרחים, גינות נוי פרטיות וציבוריות ועוד. למכירה זו לא היו כל היתרונות שלעיל, אך גם אם מפקפקים ומערערים לגבי חלוקתה של מכירה זו הדבר מהווה בעיה לחקלאים הסומכים על

הרב זאב ויטמן 29

מכירה זו, אך לציבור אין בכך כל בעיית כשרות, ולכל היותר יש להקפיד בפירות על קדושת שביעית.

זאת השמיטה הראשונה

שבמהלך השנה מתקיים

פיקוח על החקלאים על-

ידי צוות מפקחים המבקר

אותם, הפיקוח איננו

פיקוח צמוד ומושלם, אך

לראשונה יש בכלל פיקוח

כלשהו.

עוד יש לציין, שבמסגרת הפגישות שנערכו עם החקלאים הם קיבלו הנחיות לבצע את המלאכות האסורות מהתורה על-ידי לא-יהודי, וזאת השמיטה הראשונה שבמהלך השנה מתקיים פיקוח על החקלאים על-ידי צוות מפקחים המבקר אותם ובודק שמשלוחי הירקות אכן מגיעים מהשטחים שנמכרו במכירת הקרקעות, ושהמלאכות האסורות מהתורה, ובעיקר הזריעה, נעשות

על-ידי לא-יהודים. הפיקוח איננו פיקוח צמוד ומושלם, אך לראשונה יש בכלל פיקוח כלשהו.

אוצר בית-דין

בשמיטת תשס"ח רובם המוחלט של כרמי היין במדינת ישראל קיבלו על עצמם את שמירת השמיטה במסגרת אוצר בית-דין. בעבר היו בעלי כרמים בודדים ששמרו שמיטה, ובהיקף רחב קיימו את מצוות השמיטה בשמיטות האחרונות רק ביקבי רמת הגולן. השנה נכנסו למסגרת שמירת השמיטה יקבים רבים נוספים - יקבי כרמל, יקבי ברקן, יקבי בנימינה, יקבי טפרברג (אפרת), יקבי תשבי, יקבי דלתון, יקבי גוש-עציון ויקבי יתיר.

כל היקבים הללו חתמו על הסכמים מול אוצר בית הדין, הסכמים שמגדירים את התמורה שיוכלו לקבל היקבים בעבור היין שייצרו בעבור בית הדין. מלבד זה, הוגדרו מגבלות לגבי שיווק היין לחו"ל⁴, וכמובן, מחויבות לביצוע המלאכות בכרמים בהתאם להנחיות בית הדין, ובראש ובראשונה נדרש שינוי מהותי בזמירה, כדי להורידה מרמת

4. במקרי צורך הותר לייצא לאחר מועד הביעור ובהתאם לשיטת הרידב"ז.

איסור תורה לרמת איסור דרבנן ובאופן שמותר יהיה לבצעה בשמיטה למניעת הפסד מרובה.

מלבד היקבים וכרמי היין הצטרפו לבית הדין גם חלק גדול ממטעי הפרי, והגדולים שבהם - מטעי בראשית ברמת הגולן, פרי מטולה, רפקור, ברעם, גוש-עציון, ארץ בנימין והר חברון.

אין ספק ששמירת שמיטה בהיקפים כל כך גדולים ורחבים מחייבת הרבה מאוד הכרעות לקולא - הן בנושא המלאכות, הן בנושא שיווק הפירות ברשתות השיווק והשווקים הסיטונאים, והן בכל הנוגע לאופן ההסכמים הקבלניים שנערכו עם שלוחי

בית הדין. כמובן, שהכול חייב להיות מגובה מבחינה הלכתית⁵, אך בהרבה מאוד מחלוקות וספקות נקטנו לקולא מתוך תפישה בסיסית שעדיף לקיים את מצוות השמיטה שלא בהידור מאשר להפקיע אותה בהידור. אין כל ספק שיש הבדל עצום בין חקלאי שכל שמירת השמיטה שלו מתבטאת בחתימתו על היתר המכירה, ובין חקלאי שנכנס למסגרת אוצר בית דין ונמצא בקשר מתמיד עם בית הדין

**בהרבה מאוד מחלוקות
וספקות נקטנו לקולא
מתוך תפישה בסיסית
שעדיף לקיים את מצוות
השמיטה שלא בהידור
מאשר להפקיע אותה
בהידור**

בשאלות הלכתיות הנוגעות למלאכות ולשיווק הפירות. חקלאי זה, גם אם בסופו של דבר יקבל תשובות מקילות ברוב רובן של השאלות שיועלו, מרגיש היטב את שנת השמיטה ומשמעותה ומתחנך לקיום השמיטה, ולכך שבשנת השמיטה הדברים כולם מתנהלים על-פי הנחיות בית הדין והוראותיו, ובאופן שיש סיכוי גדול שהדברים ילכו וישתפרו, ילכו וישתכללו בשמיטות הבאות. מה שאין כן חקלאי החותם על היתר המכירה, שהוא איננו מתמודד בדרך כלל עם מצוות השמיטה ונוהג בשדהו ובמטעיו באופן רגיל וכפי שנוהג הוא בשאר שנות החולין.

5. וראה דיונים מפורטים לגבי כל השאלות ההלכתיות בספרי "לקראת שמיטה ממלכתית במדינת ישראל".

הרב זאב ויטמן 31

בעונה זו של סוף החורף מרנין להסתובב בכרמי היין במדינת ישראל, ממצפה-רמון בדרום ועד צפון רמת הגולן, ולראות איך למעלה מ-90% מהכרמים בארץ הקפידו לזמור על-פי הנחיות בית הדין, ובהחלט משמח מאוד לדעת, שלפחות איסור התורה המפורש "כרמך לא תזמור" נשמר ברובם המוחלט של כרמי ארץ-ישראל.

קיום מצוות השמיטה ביקבים, בכרמים ובמטעים יכול להתאפשר רק בעקבות

**מרנין להסתובב בכרמי
היין ממצפה-רמון בדרום
ועד צפון רמת הגולן,
ולראות איך למעלה מ-
90% מהכרמים בארץ
הקפידו לזמור על-פי
הנחיות בית הדין**

שיתוף פעולה בין ארבעה גורמים: הצרכנים, המעדיפים יינות ופירות מכרמים ומטעים שנשמרה בהם מצוות השמיטה; היקבים ובתי האריזה, המוכנים להיענות לאתגר הלא פשוט שבשיווק פירות ויינות אוצר בית-דין; הכורמים והנוטעים, המוכנים לקבל על עצמם הגבלות לא פשוטות בנושא מלאכות המטע והכרם; והרבנים שלוקחים על כתפיהם הכרעות לא פשוטות בתחום המלאכות והשיווק, שרק

בזכות הכרעות אלו אפשר להגיע למהפכה בשמירת השמיטה ביקבים, בכרמי היין ובמטעים.

לצערנו, יש כיום גורמים רבים בארץ, שבמקרים רבים מחמת אינטרסים ושיקולים זרים, מחבלים בשמירת השמיטה, בכך שהם מערימים קשיים ומכשולים על פירות אוצר בית-דין מלהתקבל בשווקים וברשתות השיווק והם דורשים לספק להם דווקא פירות מהיתר המכירה, או שהם מורים לסמן פירות אוצר בית-דין כפירות היתר מכירה ולהטעות את הציבור. בכך הם פועלים באופן חזיתי כנגד המהפכה הברוכה של מעבר מחתימה סתמית על היתר מכירה והפקעת מצוות השמיטה לשמירת שמיטה בארץ ללא הסתמכות על היתר המכירה. כנגד מגמה מקלקלת זו יכולים לעמוד רק הצרכנים שהם הגורם החשוב ובעל ההשפעה הרבה ביותר, שיכול לסייע לשמירת שמיטה בארץ. מכיוון שבלחצם על רשתות השיווק והחנויות להביא דווקא פירות מאוצר בית-דין ולספק דווקא יינות אוצר בית-דין ושמן אוצר בית-דין, הם יתרמו תרומה משמעותית

וחשובה מאין כמוה לקידום שמירת השמיטה בארץ-ישראל ולקירוב הגשמת חזון שבת הארץ במלוא תפארתה במדינת ישראל.

בעניין זה, יש לציין לשבח את צה"ל, שמקפיד בשמיטה הנוכחית על מדיניות של העדפת תוצרת אוצר בית-דין ודורש לספק לו דווקא פירות מאוצר בית-דין ולא מהיתר המכירה, ובכך הוא גרם לרבים לבחור בשמירת שמיטה במסגרת אוצר בית-דין ובכך תורם צה"ל ומערכת הכשרות שלו תרומה חשובה ומשמעותית ביותר לקידום שמירת השמיטה בארץ.

**יש לציין לשבח את צה"ל,
שמקפיד בשמיטה
הנוכחית על מדיניות של
העדפת תוצרת אוצר בית-
דין ודורש לספק לו
דווקא פירות מאוצר בית-
דין ולא מהיתר המכירה**

ולסיום, הכיוון הכללי של ארגון מערכת אוצר בית-דין ארצי למטעים בהיקף רחב הותווה על-ידי ועדת השמיטה של מועצת הרבנות הראשית לישראל בראשות הרב משה ראוכברגר, ובהשתתפות הרב שמואל אליהו,

הרב שמחה קוק, הרב גליקסברג והרב רצון ערוסי ואושר על-ידי מועצת הרבנות הראשית לישראל וועדת הכשרות שלה. כל ענייני אוצר בית הדין שליד הרבנות הראשית לישראל מתנהלים על-ידי בית הדין לענייני שמיטה בראשות הרה"ג הרב דב ליאור שליט"א ובהשתתפות הרבנים מרדכי עמנואל מביתר, ישי סמואל מיונתן, ואן דייק מרמת-מגשימים, יונה דוברת ממבוא-חורון, אלישיב קנהל מכפר-עציון, והח"מ. יועץ מקצועי לבית הדין הוא האגרונום ומדריך המטעים של משרד החקלאות מר שמעון אנטמן מגמזו ומשתתף בישיבות ביה"ד כמשקיף גם הרב אליהו בלומנצוויג ראש ישיבת ירוחם. כמו כן, משתתפים בישיבות בית הדין המפקחים הבכירים של בית הדין - הרב אברהם בלוקה מטבריה והרב אלון טננבאום מאלון-שבות.

שנת השמיטה כשנה של ערבות הדדית

תהווה

ב"קומי אורי" גיליון כא פרסם יידי הגאון הרב יעקב אריאל שליט"א, רבה של רמת-גן, מאמר תגובה לדברים שפרסמתי ב"קומי אורי" גיליון כ. דברים אלו מצטרפים

הרב יהושע בן מאיר
ראש ישיבת "שבות ישראל" אפרת



לשפע של מאמרים וראיונות בעלי מסר אחיד - היתר המכירה הוא פתרון בדיעבד, לעומתו

"אוצר בית-דין" הוא הידור ופתרון לכתחילה לשאלת השמיטה. נשמעת גם הטענה שמכירת קרקעות ארץ-ישראל לנכרי אינה פתרון "ציוני" ואינה תואמת את דרכה של הציונות הדתית. לעומת זאת "אוצר בית-דין" הוא פתרון לכתחילה, ציוני ודתי, המאפשר ליצרן לשמור קדושת שביעית ולצרכן להיות שותף עמו ולאכול פירות בקדושת שביעית שנראית דעת הרמב"ן [ב'שכחת העשין' בספר המצוות, מצווה ג'], שהיא מ"ע לאכול פירות שביעית [אם כי אפשר שכוונתו רק לאסור סחורה בעשה].

טיעונים אלו כוללים שני רכיבים: א. "אוצר בית-דין" הוא פתרון מהודר לכתחילה. זהו בעצם קיום רצון התורה במצוות שביעית בעולם המודרני. ב. היתר המכירה הוא פתרון בעייתי ומפוקפק, "בדיעבד" ואך ורק הוראת שעה.

אוצר בית-דין - פתרון לכתחילה?

הגר"י אריאל שליט"א במאמרו הנ"ל ב"קומי אורי" כא, כותב:

"הרב יהושע בן-מאיר האריך להסביר את דעת הגרש"ז אוירבאך הסובר שגם לדעת הר"ש אין היתר לאכול ירקות שנזרעו בשיטת וגדלו בשביעית. לדעתו אף הם בכלל גזרת ספיחין. אולם מה הייתה מסקנתו המעשית של הגרש"ז אוירבאך, האם

בגלל זה הוא העדיף את היתר המכירה? איני יודע אילו ירקות אכל הגאון הרב שלמה זלמן אוירבאך בסתיו של שנת השמיטה. ייתכן שנמנע מאכילת ירקות כלל, או שאכל של נוכרים. אולם למסקנתו של הרב בן מאיר, להעדיף היתר מכירה על הפרשנות המקובלת בשיטת הר"ש בוודאי לא הגיע. א"א להסתמך על הגרש"ז אוירבאך לחצאין".

ב"ה זכיתי שמו"ר הגרש"ז אוירבאך זצ"ל יורני דרך וידריכנו במקומות שונים. מו"ר הגאון זצ"ל הובילני בסוגיות סבוכות בש"ס, הורה לי דרך במשניות זרעים, פילס לי דרך בפסיקת הלכה והזהירני - כמו בשדה מוקשים - לדרוך רק בעקבותיו שמא תצא ממני הוראה שאינה לאמיתה של תורה. אך אודה ולא אבוש - לעולם, אך לעולם, לא הציע לי אפילו סיור אצלו במטבח. לעומת זאת, זכיתי לסיור מודרך ב"מעדני ארץ", וכמדומה שאין ספק לגבי דעתו ההלכתית של הגרש"ז אוירבאך זצ"ל לשאלת היתר המכירה. לעצם העניין איני מבין מה הקשר בין שיטתו של הגרש"ז אוירבאך זצ"ל בשאלת ספיחין [שהיא היא ה"פרשנות המקובלת" בשיטת הר"ש, להבדיל משיטה שכל מקורה דברים בע"פ בשם החזו"א, שאף החזו"א לא כתבם לא בספרו ולא בשום מקום אחר. גם מדברי מרן הרב זצ"ל ב"שבת הארץ" אין שום רמז לשיטה חדשה זו בשם החזו"א], לבין אם באופן אישי סמך על היתר המכירה או לא. מדוע "א"א להסתמך על הגרש"ז אוירבאך לחצאין", הרי תלמוד ערוך הוא במסכת עירובין (ז, א): "אמר רב שיזבי כי לא עבדין כחומרי דבי תרי היכא דסתרי אהדדי... אבל היכא דלא סתרי אהדדי עבדין". ראיתי שגם הגר"י אריאל [בראיון ב"מעייני הישועה" לפרשת כי תצא תשס"ז] מסתמך לגבי מצע מנותק בחממה על הגרש"ז אוירבאך זצ"ל ויבלח"א הגרש"י אלישיב שליט"א - אף שרק לאחרונה התפרסמה דעתו של הגרש"י אלישיב שליט"א כנגד "אוצר בית-דין" [לפחות כפי שהוא מבוצע היום].

אין מאמר-תגובה זה מקום לדיון נרחב בשאלות ההלכתיות הקשורות ל"אוצר בית-דין". בימים אלו פרסמתי חיבור נרחב לדיון בשאלה זו. נסתפק בשני ציטוטים קצרים. הראשון ממרא דארעא דא"י מרן הגראי"ה קוק זיע"א [אגרות הראיה א, אגרת שי"ד מכ"ג סיון תר"ע]:

"וכן הסכמתי מראש ופרסמתי לבאי ביתי, שבדעתי לתקן שטרי הפקר ומסירה לבד [=כמדומה שצ"ל "לב"ד" - לבית דין - י.ב.מ.], שיחתמו עליהם בני המושבות, ושטרי הרשאה ע"פ ב"ד שמרשים להם לעשות עם הפירות וטיפולם ע"פ הרשאת ב"ד, ולקחת שכר עמלם ומכשיריהם, הם ושלוחיהם ושלוחי שלוחיהם. **ודבר זה אף על פי**

שמצד עצמו אין בו כדי סמיכה, מ"מ כשהוא נסמך אל המכירה לרווחא דמילתא, הוא דבר הגון וזכר לשביעית שלא תשכח מישראל, עד יופיע ד' באורו על ציון, להגיה חשכנו, ולהעמידנו בקרן אורה".

[בדברים אלו יש גם תשובה לדברי הגר"י אריאל שליט"א במאמר ב"קומי אורי" כ, בעמ' 28 שכתב: "וראיתי למי שפירש בטעות (הרב ויסמן תחומין כז) שהוא [הגראי"ה קוק זיע"א - י.ב.מ.] לא התיר אוצר בית-דין אלא על סמך היתר המכירה. ולא היא, ההפך הוא הנכון, הוא לא התיר את היתר המכירה אלא כשהקצירה והבצירה יעשו ע"י אוצר בית-דין שהוא היתר מרווח יותר מהיתר המכירה שהוא חשש לעילותו כדבריו בהמשך "... כמדומה שדברי מרן הרב זיע"א ברור מימלו, וראה בהרחבה בחיבורי הנ"ל].

השני ממו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל [השמיטה במהלך הדורות", פורסם, בין היתר, ב"בצאת השנה", ירושלים תשי"ט, ריכוז כל חוזרי הרה"ר לשנת השמיטה תשי"ט, בעריכת מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל, עמ' כא-כב]:

"כל הצורות האלה [=זריעה מוקדמת, שינוי מחזור זרעים, גידולי מים וכדו' - י.ב.מ.] יש להם נקודה אחת מכבידה והיא, שהפרי הגדל דינו בהפקר ככל פירות הקדושים בקדושת שביעית, בעוד שהמשתמשים בהיתרים אלה כל מחשבתם לקחת את זה לשימוש לעצמם. **יש כאן הכרח איפוא להרחיב את הדין של שלוחי בי"ד הנזכר בתוספתא גם על העיבודים, ולהשתמש בזה גם כלפי הבעלים עצמם, אעפ"י שיש כאן הערמה בולטת, וכמעט ביטול של הפקר הפרי למעשה, ברור שגם כאן הפרצה דחוקה, ואף בזה אין לראות פתרון קבע.** המחמירים ודאי שיש להם מקום לחששות גם בצורות היתר אלה, ואין צריך לומר שמבחינת הרעיונות העיקריים שהונחו במצות השמיטה, **יש גם בדרך זה משום עקיפה על המצוה. לא נוכל לראות זאת אם כן אלא כדרך נוספת לשעת הדחק.** והשוקל ישקול ויכריע, באיזו דרך של שימוש בהיתר, החששות יותר מעטים, והיא יותר מרווחת, מבחינת תפיסת הרע במיעוטו".

נציין גם שלקראת שנת השמיטה תשי"ב הועלתה [ביוזמת מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל] על-ידי חבר הרבנים של "הפועל המזרחי" הצעה להנהיג "אוצר בית-דין" במקום היתר מכירה, אולם הצעה זו נדחתה ע"י הגריא"ה הרצוג, הגרב"צ עוזיאל והגרצ"פ פראנק זצ"ל [ראה "התורה והמדינה" ד' (אלול תשי"ב) עמ' קלן].

היתר המכירה הוא "בדיעבד" ורק "הוראת שעה" בזמנו



הגר"י אריאל שליט"א כותב בהמשך מאמרו הנ"ל:

"וכי גברא אגברא קרמית? אין להקשות מהגרש"ז אוירבאך על מרן הרב קוק כי למרות שהרב קוק סמך על היתר המכירה כפתרון הלכתי לגיטימי אולם רק לשעת הדחק וכהוראת שעה בלבד והעדיף כל פתרון הלכתי מהודר יותר. ומסתבר שירקות שישיית, עם כל בעייתם, עדיפים היו בעיניו על ירקות שנזרעו בשביעית על פי היתר המכירה".

[יש להדגיש - "מסתבר" שמרן הגר"א היה מעדיף ירקות שיש בהם חשש "דרבנן" של ספיחין, על פני ירקות שנזרעו בשביעית על-פי היתר המכירה. ומתוך "סברה" זו יש לנו מחלוקת בין הגרש"ז אוירבאך זצ"ל האוסרם, לבין מרן הרב זצ"ל שמתירם - כמובן זה רק מסתבר שמתירם, אבל זהו - כבר יש מחלוקת, ו"גברא אגברא קרמית?"].

במקום אחר [במאמר הנ"ל ב"במעניי הישועה"] בתשובה לשאלה מדוע לא לסמוך על היתר המכירה אומר הגר"י אריאל שליט"א:

"אולי תאמר שגם נמכור את בתינו לגויים ולא נצטרך לשים מזוזה? [= לא זכיתי להבין, שהרי הלכה מפורשת היא ביור"ד סי' רפו סעיף כג "השוכר בית מאינו יהודי חייב במזוזה" - י.ב.מ.]. למה שלא נמכור רכושנו או עסקנו לגויים ואז נוכל לאפשר בהם חילול שבת?! [= ראה או"ח סי' רמג-רמו, ובדרך המותרת הרי מותר, ובדרך האסורה - חז"ל אסרו. אולי הציטוטים בעלון הנ"ל מהראיון לא מדויקים - י.ב.מ.]. זו לא גישה יהודית! מוכרים לגוי רק בדיעבד, כשאינ מנוס ממכירה שמא ייעשה איסור חמור יותר בממכר. מי שנוהג כך לכתחילה - זה נבל ברשות התורה. אולי אדם ייקח סמים ויהי שוטה ואז פטור מכל התורה כולה?!"

"מה שבטוח הוא שהתנאים ששררו לפני 100 שנה, בימי הרב קוק, השתנו לגמרי. לכן צר לי שאומרים בשם הרב קוק כביכול שהוא נגד התקדמות ..."

1. אין ספק שהתנאים שהיו לפני 100 שנה השתנו לגמרי. אמר לי מו"ר הגרש"ז אוירבאך זצ"ל שהיום היתר המכירה נחוץ הרבה יותר מאשר היה בזמנו. באותה

תקופה דובר על כמה מאות חקלאים שהיה צריך למצוא להם פרנסה למשך שנת השמיטה [וראה ב"משפט כהן" סי' ס-סא תגובתו של מרן הרב זצ"ל להצעת הרידב"ז זצ"ל שייסעו שניהם לפריז לשכנע את הברון שיחזיק על חשבוננו את החקלאים בשנת השמיטה]. היום, אם נפסיק את היצוא החקלאי לשנת השמיטה, מייד ייתפס "פלח השוק" שלנו על-ידי מדינות אחרות, ולא נוכל לייצא גם במשך השנים האחרות [בשיחה שהייתה לי עם ת"ח הגון לפני זמן מה, הוא אמר לי שיש אומרים שבכלל אפשר לוותר על החקלאות בארץ. נייבא את כל מוצרי החקלאות כל שבע השנים, ואנחנו נתפרנס מהיי-טק וכדומה. אמרתי לו, שמלבד שבדרך זו ישתלטו בדואים וערבים על כל הקרקעות של ארץ-ישראל לתמיד (וכמדומה שאף המתקש לא יאמר שזו הייתה מטרת התורה בלאו של "לא תחנם"), הרי חז"ל אומרים (סנהדרין צח, א) "ואמר רבי אבא, אין לך קץ מגולה מזה שנאמר (יחזקאל לו, ח) ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל" - ודו"ק - הרי ישראל ולא הרי טורקיה. וראה גם אבנ"ז יור"ד ב, סי' תנד].

2. "הוראת שעה" שכתבו גדולי ישראל שהנהיגו את היתר המכירה, ובעקבותיהם מרן הגראי"ה קוק זיע"א - היא כלשונו של הרב [באגרת להוריו שציטטתי למעלה]: "עד יופיע ד' באורו על ציון, להגיה חשכנו, ולהעמידנו בקרן אורה". הרב זצ"ל מבאר "ביסוד השמיטה" [אגרות ראייה א, נספח לאגרת רפט] את חזונו ותקוותו לכך שלא יהיה יותר צורך בהיתר המכירה, שלכן היא הוראת שעה:

"... נוכל להמשיך הדבר שאפילו בכרמים ופרדסים, שהמכירה והשכירות לגוי היא מוכרחת בהם, מפני הפסק המסחר [= להבדיל משטחי ירקות, שבתנאים שהיו אז לפני 100 שנה, לא היו "קשורים בקשרי מסחר", כלומר לא היה להם פלח שוק קבוע, ולכן הרב זצ"ל מקווה שימצאו לבעלים ופועלים שבהם תעסוקה חילופית לפרנסתם בשנה השביעית (האם הכוונה היא - שיימצאו לבעלים פועלים שיהיו תעסוקה חלופית לפרנסתם בשנה השביעית?), והם ישבתו וישביתו את הקרקע. בימינו, שכאמור למעלה - התנאים השתנו לגמרי, הפסקת עבודת, מכירת ויצוא תוצרת חקלאית אף של ירקות היא הרס החקלאות למשך כל השנים, לא רק שנת השמיטה - י.ב.מ.], מ"מ אפשר להנהיג שתהיה באמת ההפקעה נעשית ע"י שכירות לגוי בהבלעה [=כלומר - לא מכירה, אלא שבשכירות בוודאי אסור לישראל לעבוד בקרקע - י.ב.מ.], והפועלים גויים יעבדו גם בהם, וכל פועלי ישראל יהיו עסוקים בבנינים, ובכל ענפי התעשי' שתכין

האגודה, ביחוד לצורך תשלום חסרון העבודה של שנת השביעית ... ושישראל לא יעשו כל עבודה אסורה, ואפילו הגויים יעשו רק בהפרדסים והכרמים השכורים להם, ותהיה שבת הארץ מתקיימת ברוב עיקריה ופרטיה על אדמת הקודש".

"מה שבטוח הוא שהתנאים ששררו לפני 100 שנה, בימי הרב קוק, השתנו לגמרי". מצד אחד נראה "חזונו" של הרב היום כמאוד לא ריאלי. מצד שני בימינו, לצערנו, ממילא חלק גדול מהעבודות החקלאיות נעשות על-ידי פועלים זרים וכדומה. מה שברור שעד שלא "יחננו ד' ומשיח צדקנו יבא במהרה בימינו, ולא נצטרך לכל אותם האמצעים" [לשון הרב זצ"ל, שם], כל עוד אין שמיטה דאורייתא, וממילא אין הבטחת התורה "וצוית את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים", כפי שכתב הסמ"ע [בחו"מ סי' סז, סק"ב, וראה גם פאה"ש סי' כ"ט ס"ק ג, ד], נצטרך ל"הערמה בולטת" "פרצה דחוקה" ש"אין לראות פתרון קבע" "ואין צריך לומר שמבחינת הרעיונות העיקריים שהונחו במצוות השמיטה, יש גם בדרך זה משום עקיפה על המצווה. לא נוכל לראות זאת אם כן אלא כדרך נוספת לשעת הדחק" [כלשון מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל שצוטטו למעלה].

3. מעבר ללחץ הכלכלי והצורך בביסוס והרחבת היישוב היהודי בארץ-ישראל, ששימש בזמנו כיסוד לצורך הפקעת קדושת שביעית על-ידי מכירה לנכרי [ושכאמור למעלה קיים היום בכפילא], הרי היה טעם נוסף. לצערנו חלק מהחקלאים בארץ אינם שומרי מצוות ובעלי יראת-שמים. ואף גם בין אלו שהם כן שומרי תורה ומצוות, הפתרון של "אוצר בית-דין" הוא לא ריאלי בסוגים שונים של גידולים [כפי שהגר"י אריאל שליט"א אומר בעצמו באותו ראיון ב"במעני הישועה" שהוזכר למעלה]. מה עם חקלאים אלו - וכי נשאירם ללא פתרון? נניח אותם ואף נעודד אותם לעבור על מצווה יקרה זו בתורה שחז"ל אמרו (אבות פ"ה מ"ט) שגלות באה לעולם על שמטת הארץ [ומכלל לאו אתה שומע הן, שגם מתן שכרה בצדה, ובה תלוי גלות הארץ וישובה" - לשון מרן הרב זצ"ל "ביסוד השמיטה" הנ"ל]? או שמא "להם" נעשה מכירה, משהו בדיעבד, קצת פחות מיהודים שלמים, רק יהודים בדיעבד. הם יהיו "נבל ברשות התורה"?

פירות [וירקות] "אוצר בית-דין" הם, כידוע, קדושים בקדושת שביעית. האם ניתן לספקם לכל הצרכנים בארץ? האם נספק לאותם צרכנים שאינם יודעים איך להישמר בקדושת הפירות [או חלילה אינם רוצים] פירות קודשים אלו? האין בזה משום "לפני

עיוור לא תיתן מכשול", או שמא ב"שנת השמיטה כשנה של אחריות הדדית" נקיים באחינו אלו "הלעיטהו לרשע וימות" (ב"ק סט, א)? [דיון בפני עצמו הוא הרבבות הרבות של הנכרים הגרים בארץ. נציין שאצל רבים וטובים גר מטפל נוכרי אתו בבית, מבשל לו ואוכל יחד אתו. איך יהודים יקרים אלו יסתדרו בפירות עם קדושת שביעית? ומה עם בתי-חולים ודומיהם שבהם יש אוכלוסייה לא יהודית? בפני עצמה היא שאלת צה"ל, שגם בו קיימת אוכלוסיה לא יהודית גדולה. האם בתנאים החדשים השוררים היום, שלא כמו לפני 100 שנה, נראה למישהו כדבר המתקבל שנקים לחיילים אלו חדרי אוכל נפרדים?].

דרכו של מרן הגרא"ה זיע"א ובעקבותיו דרכה של הציונית הדתית, היא למצוא פתרון ממלכתי, פתרון שיכלול את כל החקלאות היהודית בארץ-ישראל. האם דרכנו, זו דרכה של תורה, שלרוב עם ישראל יהיה "בדיעבד"? האם אנו אטומים לזעקתם הכנה של הרוב המכריע של חקלאים היהודים בארץ, כולל קיבוצים ויישובים שומרי תורה ומצוות ולומדי תורה, שערים שלמות סגרו את שעריהן בפני תוצרתן מפני שאין הם סומכים על היתר המכירה?

4. אני יכול להבין את הרבנים [למרות שאני בשום אופן לא מסכים אתם] שפוסקים שיש להימנע מספקות ולאכול בשביעית רק פירות נכריים, בחינת "את נפשי הצלתי". כבר כתב מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל [צוטט למעלה]: "המחמירים ודאי שיש להם מקום לחששות גם בצורות היתר אלה". [וידועים דברי המדרש דברים רבה פרשה יא ד"ה ג וזאת הברכה: "ד"א נח אמר למשה אני גדול ממך שניצלתי מדור המבול א"ל משה אני נתעליתי יותר ממך אתה הצלת את עצמך ולא היה בך כח להציל את דורך אבל אני הצלתי א"ע והצלתי את דורי כשנתחייבו כלייה בעגל מנין שנאמר (שמות לב) וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו, למה"ד לשתי ספינות שהיו בים והיו בתוכן שני קברניטין א' הציל את עצמו ולא הציל את ספינתו ואחד הציל א"ע ואת ספינתו למי היו מקלסין לא לאותו שהציל א"ע ואת ספינתו כך נח לא הציל אלא א"ע אבל משה הציל א"ע ואת דורו ואת עלית על כולנה"]. אולם קשה לי להבין גדולי תורה, מנהיגי הציבור הדתי-לאומי וארגונים של הציבור שלנו, שתחת הכותרות של "שנת השמיטה כשנה של אחריות הדדית" "שבת הארץ לכם - לכולכם" נותנים יד לקעקוע של היתר המכירה. מלבד שהדבר לא נכון ולא אמת מבחינה הלכתית "ומש"כ כ"ג, שהלא כבר הדפסתי את שה"א [=שבת הארץ], ומה יש ללחום עוד יותר. הלא הודעתי

לכ"ג ידי"נ כי בכונה לא סדרתי את כל הדברים בענין זה בהבנה גמורה, מסודרת ועמוקה כראוי, וכמה צדדים וטעמים ברורים השמטתי לגמרי, והכל כדי שלא יקלט עי"ז ענין ההיתר יותר מדאי, ויהי' תמיד נחשב רק להוראת שעה, וענין שהותר בדוחק, רק מפני הדחק. אבל כשמרחיבין דברים הללו ע"פ דרכה של תורה, כפי הדרך הנהוג מאז בישראל לחפש צדדים של קולא בענין גדול שהוא צורך רבים, אז יוקלש יותר מדאי ענין האיסור, מה שאיני חפץ בשום אופן ועניין" [אגרות הראיה א, אגרת שיא להגרידב"ז זצ"ל] "... וכמו שכתבתי קצת מזה במבוא לשה"א, ויותר מזה הוכחתי לעצמי, ולא רציתי להעלות על הכתב ברבים, שלא להחליש הענין משום כבוד אל" הסתר דבר" [שם, אגרת שכג]. **יש בו גם פגיעה בכבוד הראשונים** "וחוץ מכל זה נוגע הדבר ללעז הראשונים, המתירים אשר כבר פשטה הלכה ומנהג כמותם, היו ת"ח גדולים בישראל, וחלילה לנו לזלזל בכבודם ולהראות בפומבי דספו איסורא לכללות עם קדוש" [משפט כהן סי' ע] "וכמובן אין להרהר אחר מה שכבר הורו זקנים, שאפי' קולא שהונהגה מפני טעם, שעבר הטעם, ג"כ אין מבטלים אותה כ"ז שלא עמד ב"ד ובטלה... וק"ו כ"ז שהטעם נוהג" [אגרות ראיה א, אגרת שכג]. וזאת בנוסף על הפגיעה [אשר מצד חוגים מסוימים מכוונת] במרן הגרא"ה קוק זיע"א. אך מעבר לכך, היא נותנת חיזוק לאלו המחרימים ומהרסים את החקלאות היהודית בארץ-ישראל.

5. מרן הרב זיע"א כתב [אגרות ראיה, א, אגרת שטז] להגר"ח ברלין:

"עטי תרעד בידי למעשה הנבלה אשר נעשתה כעת לאחינו יושבי המושבות, כי אחרי אשר הוחזק הדבר עד כה, שלא לתן הכשר להגויים, כדי שלא לדחוק את רגלי ישראל המדוכאים ומיוגעים בענים, ועיניהם תלויות למחיתם ע"י פדיון הענבים, הנה עתה אחרי אשר נגמר הענין בדבר סכסוך שאלת השמיטה ... נמצאו חותרי מחתרת, אשר יעצו בסתר לקנות דוקא מהגויים, ולהרים קרן צרינו, השוחקים על משבתנו, איך שאנחנו בעצמנו רודפים את אחינו בני בריתנו. אי שמים. אין לשער גודל החרפה וחלול השם ועוצם הרשעה שיש בזה. דמי לבבי כסיר ירתחו, וכאבי עד לשמים מגיע, מהמצב האיום הזה, מהנפילה של תורה ויראת שמים אמיתית שיש בענין זה...".

בתשובה להכחשתו של הגר"ח ברלין [אגרתו פורסמה ב'החבצלת' תר"ע גליון 50]

שבד"צ ירושלים אסר את ענבי המושבות, כותב הרב [אגרות שם, אגרת שי]:

"וע"ד מכתבו השני אני תמה היכן נמצא בדבר אף רמז אל דהוא שאותם חותרי המחתרת הם הרה"ג בד"צ הי"ו, וחלילה לזקני ב"ד לעשות כזאת... אמנם חובתם הקדושה של רבני הבד"צ יצ"ו היא לעמוד נגד אותם חותרי המחתרת, ולמחות בידם שלא יפיקו את זממם, להזיק לאחינו העמלים למצא לחמם בישוב ארצנו הקדושה..."

כנראה "שהתנאים ששררו לפני 100 שנה, בימי הרב קוק, השתנו לגמרי", אם "בית הדין הזה הוא כלל ישראל והוא מתעלה מעל שיקולים הזרים להלכה" [לשונו של הגר"י אריאל שליט"א בראיון הנ"ל ב"במענייני הישועה"] מעודד חברה המפרסמת שכשלא יהיו לה ירקות של "אוצר בית-הדין" הזה, היא תספק ללקוחותיה ירקות מטורקיה [ורק כאופציה נוספת, לאחר לחץ, הסכימה גם להציע למעוניינים בכך פירות מהיתר המכירה]. לא "חותרי מחרת, אשר יעצו בסתר" - בגאון, בגלוי, ובשם התורה, "אחריות הדדית" ובשם "אחיהם המתיישבים בספר המוסרים את נפשם על העם, התורה והארץ", אנו נקראים לתת יד להחרמת "תוצרת של חקלאים שמכרו את אדמתם לגוי בגלל שאולצו לעשות זאת מחשש שתוצרתם לא תשווק, ונושא שבת הארץ כמו השבת השבועית לא מעניין אותם כלל (שהרי הקונה בחנות רגילה קונה מכל הבא ליד)" [לשונו של הגר"י אריאל שליט"א במאמרו ב"קומי אורי" כא]. כלומר - אנו נקראים לתת יד לסגירת ערי ישראל ושוקיה בפני תוצרתם של חקלאים יהודיים, שגם חלקם גרים בספר - ובכלל מה בארץ-ישראל היום הוא לא ספר, המגנים בגופם על אדמת ארץ-ישראל בפני השתלטות של גורמים עוינים, בגלל שהם לא שומרי תורה ומצוות. ובהזדמנות זו כבר נחרים גם את התוצרת של אלפי חקלאים ששומרי תורה ומצוות, קיבוצים ויישובים דתיים שסומכים על ההיתר מכירה - בגלל שסחורתם נאסרה בתערובת עם הסחורה של אחינו שלא שומרי תורה ומצוות.

הגאון הרב אריאל שליט"א כותב "זכותם של החקלאים להדר במצווה זו כהבנתם". א. זו גם טענתם של החוגים הקונים רק תוצרת של נכרים - זכותם להדר כהבנתם [כפי שהבאתי לעיל בריש סעיף 4]. אמנם הגרא"ה קוק זיע"א קורא ל"זכות" ול"הידור" זה: "מהנפילה של תורה ויראת שמים אמיתית שיש בענין זה". אולם עם כל האהבה, הכבוד והיקר שאני רוכש לידידי הגאון הרב אריאל שליט"א - אני מסכים בלב שלם ש"כל תורת הרב קוק זו התקדמות, דינמיקה, התפתחות, החיות העולמית. מי שמדבר על קיפאון - זה לא בשם הרב קוק... מי שלא משתמש בקידמה - זה לא הרב קוק" [ציטוט מהראיון הנ"ל ב"במענייני הישועה"]. אולם קידמה היא במחשב, בטפטפת,

בחממות - לא בדין ולא במוסר - "אי שמים. אין לשער גודל החרפה וחלול השם ועוצם הרשעה שיש בזה. דמי לבבי כסיר ירתחו, וכאבי עד לשמים מגיע, מהמצב האיום הזה". הרב קוק הוא בעד קידמה, אך נגד חלול השם ורשעה. רשעה נשאר רשעה, ושום קידמה לא הופכת רשעה למוסר [וכמדומה שאמת זו - שקדמה לא מהפכת רשעה למוסרית - היא הדרך האמיתית לסתום את פיותיהם של המקטרגים למיניהם, כולל הטוענים שמסירת אדמות ישראל לנוכרים היא לטובת ישראל].

הקפדה בדרך התורה - מכירת הקרקעות בהיתר המכירה ושיווק התוצרת באוצר בית-דין

הדרך הנכונה לרוצים להקפיד ולהדר בשמירת שביעית וקדושתה, היא ראשית וקודם לכל לנקוט בדרך המבוררת מבחינת הלכה, והוא היתר המכירה. לאחר מכירת הקרקע לישמעאלי, יש מקום ליראים לדבר ה', להחמיר ולנהוג קדושת שביעית בפירות, ולשווקם דרך אוצר בית-דין, כמו שכתב מרן הראי"ה קוק זיע"א [ביסוד השמיטה הנ"ל]:

"ומה שנוגע לענין המסחר, לפי המצב של שנה זו, שהכרח הוא לסמוך על ההפקעה של המכירה, שיש בה צד הערמה, ראוי ונכון לצרף לזה ג"כ, שתהי' המכירה המסחרית תמיד בהבלעה, וירשם בכל הפרייזקורנטים [= רשימת המחרים - הערת הגרצ"י קוק זצ"ל] שהמחיר אינו נלקח בעד גוף הפירות כ"א בעד העבודה והמכשירים. וכשיזכנו ד' לבא למדה הטובה, שלא יהיו עבודים כ"א הפרדסים והכרמים המושכרים בהבלעה, אז אין להחמיר על הפירות כלל מצד סחורה, שהרי הם נחשבים פירות של נכרים, ויש לחוש לאיסור שאסרו גאוני הדור בימי הב"י, שלא להחמיר בפירות של נכרי בקדושת שביעית".

יש גם מקום להחמיר שכל עבודות השדה, כולל איסור הפירות ועיבודם, יעשו [במידת האפשר] על-ידי פועלים נכריים. אך זאת אך ורק בתנאי שלא יינזקו מכך פועלים יהודיים.

ידידי הגאון הרב אריאל שליט"א [במאמרו ב"קומי אורי" כא] כותב שהצעתי זו [לעשות גם היתר מכירה וגם אוצר בית-דין - אגב, אני מודה על ייחוס הצעה זו אלי,

אך הצעה זו היא הצעתו של הגר"ח ברלין ובד"צ ירושלים] אינה מעשית. הוא מונה לכך שלוש סיבות:

א. סיבה הלכתית - "היא לא פותרת את עצם מעשה המכירה שאף על פי שהוא כשר הוא בוודאי לא חלק, ואם אפשר בלעדיו אין לעשותו". כמדומה שטענה זו כבר הופרכה בפרק הקודם.

ב. סיבה התנהגותית - "חקלאי שעושה גם היתר מכירה מרגיש שהכל מותר לו, ואינו מסוגל נפשית לשמור על כל ההלכות המגבילות של אוצר בי"ד. חקלאי שומר שמיטה בהידור הוא בלאו הכי גיבור כוח עושה דברו, ואין אפשרות להעמיס עליו גבורה כפולה ומכופלת כזו (על כך יאמרו המושלים משל לאברהם אבינו שהלך לעקוד את יצחק כשהאיל מתלווה אליו...).". חלוק אני על הגר"י אריאל בהערכת יראת-השמים של החקלאים היקרים שמוסרים נפשם על עם ישראל ועל ארץ-ישראל. בוודאי שאין יראת-השמים שלהם פחותה משל קודמיהם בימי הרב. חקלאים שמבינים הלכות מסובכות של כלאיים, תרו"מ ושאר הלכות בארץ [ברובם יותר מהרבה רבנים], יבינו היטב את ההידור הנוסף בשיווק התוצרת דרך אוצר בית-דין. אני סמוך ובטוח שגיבורי כוח אלו, יכולים לעמוד בשיווק דרך אוצר בית-דין גם לאחר מכירת קרקעותיהם לנכרי. אולם אם באמת יש מספר כאלו שדורשים לבחור - או היתר מכירה או אוצר בית-דין - הרי מבחינת ההלכה [וכפי שפירטתי באריכות בחיבורי הנ"ל] ודאי שעדיף רק היתר מכירה - שהוא היתר מרווח ביותר, ולא רק אוצר בית-דין, שהוא היתר מפוקפק ומסופק. על העושים רק אוצר בית-דין יאמרו המושלים - משל לאברהם שהלך לעקידה עם האייל, ואת יצחק השאיר בבית.

ג. סיבה רגשית - "החקלאים מעדיפים אוצר בי"ד על מכירה כי המכירה מעמידה אותם בפני קונפליקט קשה. הם חיים רובם באזורים שחרב ההתנתקות מונפת כל הזמן על צווארם (ועתה ביתר חומרה מבעבר...). מכירת שדותיהם לישמעאלים משמיטה את הקרקע מתחת רגליהם פשוטו כמשמעו. אם אין איסור לא תחנם בישמעאלים א"כ יש גם צידוק לכאורה לטוענים שאין מניעה הלכתית לעקירת יישובים מאדמתם ומסירתם לישמעאלים. אומנם יש להבין בין מכירה לזמן לבין מסירה קבועה, וכן בין מכירה לטובת היישוב לבין חיזוק מעמדם של הנוכרים. וכן בין סניף לחיזוק לבין נימוק בלעדי. אולם הבחנות למדניות אלו, עם כל נכונותן, אינן מתיישבות על לבו של חקלאי בעל יר"ש טבעית שראשו ורוב שקוע בעבודת אדמתו מתוך מסירות

ואהבה. מהם גם שאין בהגדרות הלמדניות בכדי לסתום את פיהם של המקטרגים למיניהם (הטוענים אף הם שמסירת אדמות ישראל לנוכרים היא לטובת ישראל). אחר בקשת המחילה, חלוק אני על דעתו של הגר"י אריאל שליט"א לגבי "דעת בעל הבתים". כל אדם מישראל שיש לו יראת-שמים אמיתית, ובוודאי חקלאי בארץ-ישראל "שמאמין בחי עולמים וזורע" [תוס' שבת לא, א ד"ה "אמונת זה סדר זרעים" בשם הירושלמי], "מסכימה דעתו לדעת המקום" [ע"פ יבמות סב, א], ו"דעת המקום" היא ב"הבחנות למדניות", וכיוון שמסכימה "דעתו", שוב גם מתיישב הדבר היטב בלב.

אני גם חושב שכל בר-דעת מבין שנתנית יד להחמרתם של "תוצרת של חקלאים שמכרו את אדמתם לגוי בגלל שאולצו לעשות זאת מחשש שתוצרתם לא תשווק, ונושא שבת הארץ כמו השבת השבועית לא מעניין אותם כלל", או ברוח קודשו של הרב זצ"ל: "ויעורר ג"כ משטמה רבה בין אחים והריסה גדולה בכל עיני הדת והיהדות מרוב קצף ושנאה, ד' ירחם, וממש אין לשער כמה קלקולים יכולים לצמוח מזה" [משפט כהן סי' ע וכע"ז בעוד אין-ספור מקומות] יותר מסוכן ומסכן את אחזתנו בארץ-ישראל, מאשר מכירת קרקעות לישמעאלי לשנתיים מסיבות דתיות.

לא אכחד שעלה בלבי חשד שמא יש סיבה נוספת מדוע כה חוששים אותם חקלאים מלעשות היתר מכירה. לעולם איני דן אדם עד שהייתי במקומו, ולמען חיזוק ההתיישבות והחקלאות היהודית בארץ פסק מרן הרב זיע"א שמותר גם לסמוך על דעת יחיד [מבוא לשבת הארץ פרק י' ועוד מקומות]. אולם מכאן ועד לעשות מ"אוצר בית-דין" אידיאולוגיה, ולהוציא "לעז על הראשונים" ולפגוע בת"ח וגאונים קדמאי שהתקינו את היתר המכירה, הדרך ארוכה. שביעית בזה"ז לרוה"פ דרבנן, אך ביזוי ת"ח ואף פגיעה בכל אדם מישראל הוא לכ"ע דאורייתא.

בעיטות של גאולה

אין ספק שבחורים יקרים אלו שעלו מעלה מתוך לימוד תורה הם בחינת כפרה לכלל ישראל ☪ הרב ליאור על התעלות והתחזקות בלימוד תורה ☪ ועל התעצמות באחיזה בארץ-ישראל ☪

פיגוע אידיאולוגי

האירוע הקשה שאירע בירושלים בראש-חודש אדר ב' הוא מצד אחד חולייה נוספת בהתנכלויות של המחבלים לעם היושב בציון, והרי למעשה הם מתנכלים כל

הזמן. לפעמים פוגעים

פה, לפעמים שם. יורים,

מפגיזים. ואולם הפיגוע

הזה היה בלבה של

הרב דב ליאור

רב העיר ואב"ד קריית-ארבע חברון וראש ישיבת ההסדר "ניר", מרבני תנועת "קוממיות"



ירושלים, בתוך מוסד תורני. הציבור לא קיבל מהלומה שכזאת, ולכן גם עוצמת הכאב הקיפה חוגים נרחבים ביותר בארץ. היה פה מעין טבח, פיגוע במוסד תורני על כל המשמעות שבזה, ולא איזשהו פיגוע קטן. יכול להיות שהרשעים הללו התכוונו לפגוע דווקא במוסד הזה, מכיוון שהם יודעים שהמוסד הזה הוא מוסד שממשיך את דרכו של הרב קוק, את שיטתו של הרצי"ה זצ"ל, שראו בשיבת עם ישראל לציון את התקיימות דברי הנבואה של הגאולה השלישית. מבחינה רוחנית הם רואים בזה אויב שלהם. הרי הם אומרים שארץ-ישראל שלהם, והם רוצים לגרש את כל היהודים. ופה קיים הפוטנציאל הרוחני המתנגד להם מבחינה אידיאולוגית. אז הם רצו לפגוע לא רק מצד זה שיש להם תאוה לפגוע בכל יהודי, אלא גם במקום שמגדל את הצד האידיאולוגי, שמגדל את ההתנגדות לכל השיטה של המחבלים ודומיהם שרוצים להשמיד את המדינה ואת העם היושב בה ואת כל הציבור שנמצא בארץ. לכן המכה היא באמת קשה ביותר והיא כואבת ביותר. אבל אנחנו, בתור יהודים מאמינים, יודעים שעם כל הכאב וכל הצער אנחנו לא ניפול לייאוש ולא לחולשת הדעת. המאבק הוא על קיומה של המדינה, ומי שבאמת מאמין שאנחנו נמצאים בתהליך של גאולה, יודע

שלמרות כל הקשיים, גולת האור התחילה להופיע בעשרות השנים האחרונות ותלך ותופיע למרות כל ההתנכלויות ולמרות כל ההתנגדות של האנשים האלה.

כפרה עלינו

הרמח"ל כותב בדעת תבונות, שכל האירועים שישנם בעולם חותרים לגילוי הייחוד שיש בעולם, ושיבוא זמן שיימסר שלטון לרע, ללא מצרים, לא משום שאנחנו חייבים, אלא משום שהשעה צריכה לכך, כדי שלאחר מכן יראו מה היה חסר. יכול להיות שאנחנו כבר נמצאים בסוף החושך הזה של הלילה, של הגלות. הרשעות בעולם

**הם רצו לפגוע לא רק
מצד זה שיש להם תאוה
לפגוע בכל יהודי, אלא גם
במקום שמגדל את הצד
האידיאולוגי**

בועטת את הבעיטות האחרונות לפני שיופיע אור הגאולה, וככל שהצדיקים נמצאים תחת העוני והכאב, הקב"ה ישלם להם שכרם. אין לי ספק שאותם הנערים הצדיקים והקדושים שנספו - זה בבחינת כפרה על כלל ישראל. חז"ל דרשו בספרי על הפסוק "וכיפר אדמתו עמו", שהריגתם של ישראל היא כפרה על

כלל ישראל. מה נקרא כפרה? אולי אפשר להסביר את הדבר על-פי הסבר שאומר "בעל העיקרים" על התפילה. איך מועילה תפילה? בן-אדם חולה ואנחנו מתפללים, אם נגזרה גזירה, אז מדוע אנחנו מבקשים לשנות אותה? והוא משיב, שזה לא שאנחנו משנים גזירה, אלא על-ידי זה שהחולה מתפלל, שאנחנו מתפללים עליו - אנחנו מרוממים אותו לספירה יותר גבוהה. הגזירה נגזרה כשהאדם היה ברמה מסוימת. כשהוא התרומם מעליה - על זה לא נגזרה הגזירה. הריגתם של נשמות צדיקים כלפי שמיא מרוממת את ההווה, ואנחנו לא יודעים עד כמה ומה הם הצילו במסירות נפשם. לעתיד לבוא, כשתתגלה הנבואה, יראו מה זה גרם וכמה נפשות זה הציל. ומה שחכמים אומרים: "דודי ירד לגנו... ללקוט שושנים" - רואה צדיקים, לוקט אותם ועל-ידי זה הוא מכפר על הדור. אין ספק שצדיקים כאלו, ילדים טהורים, ילדים קדושים, שכל חפצם ומרצם היה לעלות במעלות התורה, אם הם עלו באש כלפי שמים מתוך אש התורה הרי שהם כיפרו על הדור, והם בבחינת עולה תמימה. עלו שמונה עולות לכפר על כלל ישראל.

בקרובי אקדש

אנחנו קוראים אצל משה רבנו שהוא אמר לאהרן הכהן ששני בניו עשו טעות כלשהי ביום חנוכת המשכן. הטעות היתה לפי גדלותם. יש שיטות בראשונים מה בדיוק היתה טעותם, אבל בכל מקרה הקב"ה הקפיד עליהם, שהרי הפסוק אומר: "בקרבתם לפני ה' וימותו". למה הם נענשו? מכיוון שבפלטין של מלך הם שגו ולא באיזשהו מקום רחוק. ואומר משה רבנו לאהרן: "הוא אשר דיבר ה', בקרובי אקדש ועל כל העם איכבד", הרי לא היה דיבור מפורש לכל העם מפי הגבורה בנושא הזה, אלא דיבורו של הקב"ה בעולם זה על-ידי המעשים שלו. זה כמו הדיבור אצל אדם, אי-אפשר לדעת מה האדם חושב, אבל על-ידי דיבור הוא מגלה את מחשבתו. הקב"ה פועל משהו בעולם, וזה נקרא שהוא מדבר אלינו ואומר לנו מה הוא רוצה מאתנו. ומשה רבנו אומר

לאהרן: "בקרובי אקדש ועל פני כל העם איכבד", על-ידי נדב ואביהוא יתכבד ויזכר המשכן לדרגה כל כך גבוהה, שאנשים יכבדו מכאן ואילך את המשכן ואת קודשיו והכוהנים יהיו זהירים, משום שמהמקדש אמורה לצאת הוראה לעולם, יראת שמים ואהבת ה'. כל הדברים האלה נובעים משם. אז אל תחשוב שמיתתם היתה לשווא, היא תרמה להאהיב את

**הרשעות בעולם בועטת
את הבעיטות האחרונות
לפני שיופיע אור הגאולה,
וכמה הצדיקים נמצאים
תחת העוני והכאב,
הקב"ה ישלם להם שכרם**

המקום המרכזי הזה ולרומם את כלל ישראל. אין ספק שמיתתם של צדיקים כאלה תעורר גלי תשובה וחיבה אצל אנשים, אנשים יחשבו באיזה מצב אנחנו נמצאים. אולי זה ייתן מוטיבציה יותר לאנשים לחזור בתשובה ולהתקרב למקורות שלנו. לדעת שאנחנו מוקפים אויבים שרוצים להשמיד את המדינה על יושביה. אנחנו צריכים לדעת שכל הדיבורים אתם על שלום הם משאלת-לב, אבל עם הרשעים האלה לא היה שלום, אין שלום ולא יהיה שלום. לא משום שאנחנו לא רוצים, אלא משום שהם שונאי שלום. הרי דוד המלך אמר שהתכונה שלהם היא: "אוי לי כי גרתי משך שכנתי עם אהלי קידר, אני שלום וכי אדבר המה למלחמה", הם אוהבים את הקרבות. אין לי ספק שכל בני עמנו רוצים שלום, אבל הם לא יודעים שבצד השני אין להם פרטנר.

בזמנו של הרמב"ם היו רדיפות על יהודי תימן, והרמב"ם כתב להם איגרת עידוד וחיזוק. באיגרת הוא טוען, שהתכונה של בני ישמעאל היא: כל זמן שאנחנו רודפים שלום - הם ישיבו במלחמה. אנחנו צריכים לדעת שכל הניסיונות של ממשלות ישראל ללכת לקראתם, לעשות שלום אתם ולתת להם עוד ועוד - אצלם זה לא יתפרש שאתה ג'נטלמן, הם רואים את זה בתור חולשה והם מראים למה הם מסוגלים. חשוב שקובעי מדיניות ידעו עם מי יש לנו עסק, יש לנו כוח ואנחנו צריכים להפעיל אותו. חז"ל דרשו בחורבן ביתר - נגדעה קרנם של ישראל. המלחמה האחרונה, מה שעם ישראל נלחם על חירותו בארץ, היתה במרד בר-כוכבא בחורבן ביתר, ונגדעה כ- 60 שנה לאחר חורבן הבית, ומאז נדם כוחם של גיבורי ישראל. בדור הקודם ההשגחה האלוקית מתחילה להחזיר לעם ישראל את העוז והגבורה, מה שבגלות ניטלה ממנו לגמרי, והיום ב"ה לעם ישראל יש הכוח, אלא שהוא צריך להפעיל אותו בתבונה, באופן כזה שהרשעים המחבלים יירתעו מעוצמתו של עם ישראל. יש לנו הכוח, אבל לצערנו הרב אלה שמנהלים את המדינה לא מפעילים אותו בצורה נכונה, ולכן אנחנו סובלים. אנחנו מובטחים "כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב", אנחנו צריכים לדעת להמשיך

אין לי ספק שאותם הנערים הצדיקים והקדושים שנספו - זה בבחינת כפרה על כלל ישראל

לאהוב את ארצנו הקדושה, ליישב אותה, ושלומנו וביטחוננו לא יוסג על-ידי ויתור על חבלי ארצנו הקדושה אלא על-ידי החלת ריבונותנו על כל מרחבי ארצנו ועל-ידי יישוב יהודים בכל ארץ-ישראל. ולהפך, כל מה שהולכים לקראתם וכל מה שייתנו להם - אנחנו רואים במציאות. הסגירו להם את חבל

עזה - זה נהפך לקיני שיגור על כל המקומות האלה. מי אומר שמחר הם לא יגיעו לאשדוד ומחרתיים לתל-אביב? האם המצרים לא יכולים לספק להם כלי ירייה שיגיעו עד תל-אביב? ודאי שיש לחשוש לדבר כזה.

אנחנו צריכים לדעת שלפי תורתנו הקדושה לנו אסור להסגיר את ארץ-ישראל לידי שלטון זר. אם ההשגחה האלוקית נותנת לנו את הארץ, אנחנו חייבים לשבת ולהמשיך להחזיק בה. זהו תפקידה של מלכות ישראל, לעמוד בתוקף ולא להיכנע לשום איומים. כל כניעה תגרור עוד לחצים. לכן אני אומר שהייסורים הקשים האלה בסופו של דבר יעוררו את הציבור, כמו שחז"ל אמרו: גדולה הסרת טבעת יותר ממ"ח

נביאים שעמדו לישראל. הציבור יידע שעם המחבלים האלה לא יכול להיות שלום, ורק כאשר עם ישראל יאזור עוז, ישיב מלחמה שיערה ונזכה להטיל אימה על המחבלים ותומכיהם, רק אז נזכה לשלום בכל מרחבי ארצנו.

הכאב הוא גם על הרוגי מלכות

ואולם, למרות כל מה שנאמר לעיל, אנחנו מצטערים, כי אנחנו בעולם הזה ולנו זה כואב. חז"ל אמרו: מי שנפטר מן החבורה, תדאג כל החבורה כולה. הם באופן אישי עלו בגנזי מרום, הם בבחינת הרוגי מלכות שאין כל ברייה יכולה לעמוד במחיצתם, אבל לנו זה כואב. זה אפילו עניין של כבוד

המת. ואנחנו כמובן צריכים להבין את הלקחים מה ההשגחה האלוקית רוצה מאתנו. יכול להיות שיש כאן השתוללות של הרע ללא מצרים, כדי שאחרי זה ידעו עד כמה ארץ-ישראל יקרה. הם נהרגו רק משום שהם יהודים שגרים בארץ. מתוך זה אנחנו צריכים להתחזק, לתגבר את ההתיישבות ואת לימוד התורה. אם הם מסרו את נפשם לדברים האלה, זה סימן שזה מה שהדור שלנו זקוק ביותר. לתגבר את חשקנו. הם רוצים להדיר את רגל ישראל מכל מקום. מנהלי המדינה הקפידו את הבנייה גם

בירושלים ולא רק ביש"ע, והולכים מדחי אל דחי, וכל כניעה לא רק שלא מביאה שום דבר אלא מגבירה את התיאבון. בידיש יש ביטוי שכאשר מראים לכלב אצבע אז הוא רוצה את כל היד, וכך אנחנו רואים אצלם, ששום דבר לא יכול לספק אותם מכיוון שזה לא שחסר להם משהו ואם ייתנו להם זה יכול לספק את תאוותם, הם מתנגדים לעצם קיומה של המדינה, לעצם קיומו של עם ישראל בתור עם, ולכן שום דבר לא יכול לספק אותם.

**אין ספק שמיתתם של
צדיקים כאלה תעורר גלי
תשובה וחיבה אצל
אנשים, אנשים יחשבו
באיזה מצב אנחנו
נמצאים. אולי זה ייתן
מוטיבציה יותר לאנשים
לחזור בתשובה ולהתקרב
למקורות שלנו**

יש לנו ביקורת נוקבת על מדיניות המדינה. איך ייתכן שבמצב כזה שהגויים מתנכלים לעם ישראל וכבר הסגירו שטח מסוים וזה נהפך לקן שיגורים - חולמים עוד להחריב עוד יישובים ולהסגיר להם את השטח? הרי זאת טעות, בלשון נקייה, ואין ספק שמן השמים הם לא מצליחים לא להדביר את הטרור ולא לפדות את השבויים. שום דבר הם לא ישיגו. כל זמן שלא יהיה תיקון בשורש, כל זמן שעם ישראל לא יחזור לעצמו, לא יוכלו להפסיק את הכניעה לטרור. יש לנו הכוח לעמוד נגדם. המצב היום הוא לא יותר גרוע ממלחמת השחרור, ואז לא היה דבר כזה שוויתרו על יישוב, אלא אם כן היישוב לא היה יכול לעמוד בפני המסות של המחבלים שהתנכלו. אבל שתהיה החלטה מדינית לעזוב? אין דבר כזה. עמדו בתוקף. היום נחלשה המוטיבציה, ערכי הצינות, אהבת הלאום ואהבת המולדת נחלשו מבחינה לאומית, וכתוצאה מזה האויבים מתגברים. כל זמן שלא יבינו את זה, חלילה נמשיך לשלם את המחיר. ולצערנו הרב, גם אנשים דתיים נותנים ביטוי למדיניות הזאת, ולכן אנחנו נראים היום כפי שאנו נראים.

בדמייך חיי

משה אמר לאהרן: "וכל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה'", כלומר האסון קשור לכולנו, אבל באותו יום המשיכו להקריב קורבנות ועם ישראל המשיך את החיים שלו. החברים שלומדים תורה צריכים לדעת שזה ניסיון של כולם, כמובן בעיקר של הקרובים, צריכים להמשיך בלימוד התורה. אנחנו יודעים שזכות לימוד התורה היא הזכות הגדולה ביותר לתת כוח וגבורה לאלה שעומדים בפועל על משמר ארצנו לעמוד מול האויבים ולמנוע את ההתנכלות שלהם לציבור שבארץ. בני תורה, מי שבאמת חי בעולה של

**אנחנו מצטערים, כי
אנחנו בעולם הזה ולנו זה
כואב. חז"ל אמרו: מי
שנפטר מן החבורה, תדאג
כל החבורה כולה**

תורה, לא ייפול לייאוש, יש לו כוחות הנפש להתנשא מעל ולא ליפול. בדורות הקודמים שהיתה השואה, היו אנשים שבאמת איבדו את אמונתם, אבל יש כאלה שהתחזקו, קיבלו את הדין והמשיכו. אם עם ישראל היה נופל לייאוש אחרי השואה הוא לא היה

מקים את המדינה, להיפך, התקיים הפסוק "בדמייך חיי", מתוך שפיכות הדמים המשיכו את החיות. בייחוד בני הישיבה והקרובים והידידים, מתוך האסון הזה צריכים לשאוף עוז וגבורה לקראת העתיד, להתחזק בלימוד התורה, באהבת ארצנו וביישובה, ובזכות ההתעלות זה יהיה גם עלייה לנשמה, כי חז"ל אומרים בחוכמה פנימית שגם בגנזי מרומים הנשמה עולה. "ברא מזכה אבא" - אם הילדים ממשיכים את דרכו של אבא מכוחו, זה נזקף לזכותו. לכן אם חבריהם של אלה שהתעלו והתקדשו ועלו השמימה ילכו לאורם ויתגברו את הנושא הזה - זה ייזקף לזכותם בגנזי עולמים, והם תורמים גם להם בעולמות העליונים.

בשירת "האזינו" ישנו פסוק "קנאוני בלא-אל כעסוני בהבליהם, ואני אקניאם בלא- עם בגוי נבל אכעיסם". ראיתי פעם פירוש ב"דעת זקנים", מבעלי התוספות, ועל-פי זה אפשר להפיץ אור ולהסתכל על המציאות שאנחנו חיים היום. בזמנם היו רדיפות על יהודי צרפת והם רצו לברוח. שכרו אוניה, ובעל האוניה הוביל אותם בדרך ומכר אותם לעבדים בעבודת כפייה באחד האיים בים התיכון. לא היה להם למי להתלונן, והם קראו לעצמם "ואני אקניאם בלא-עם", שהיות שהם לא שמרו את התורה כמו שצריך, בא אליהם העונש הזה. לצערנו הרב, יש ירידות קשות. לצערנו הרב, יש מגמה בחוגים מסוימים לטשטש את הזהות היהודית של עם ישראל. בממשלה הקודמת לא פירקו שום משרד פרט למשרד הדתות. הם רוצים לנתק בין הדת ובין המדינה, כי הקשר בין שומרי תורה ומצוות עם הממלכה הוא באמצעות המשרד הזה; מעמד

המצב היום הוא לא יותר גרוע ממלחמת השחרור, ואז לא היה דבר כזה שוויתרו על יישוב, אלא אם כן היישוב לא היה יכול לעמוד בפני המסות של המחבלים שהתנכלו

הרבנות, מעמד הנישואין, בית הדין הרבני. "כעסוני בהבליהם...". לפני כשנה, בית משפט העליון נתן לגיטימציה למצעד הגאווה, בשעה שאפילו אומות העולם הבינו שזה לא תואם את המוסר הפשוט. ודאי שכלפי שמיא זה קטרוג גדול. "ואני אקניאם בלא- עם" - אין לנו מלחמה עם מדינה מסודרת שיש לה ממשלה ויש לה צבא, אלא עם כנופיות של מרצחי ג'האד, חיזבאללה, אש"ף ועוד כל מיני שמות. כי אפילו אם ישביעו

את תאוותה של כנופיה אחת - את האחרת זה לא יספק. במלחמת העולם השנייה גרמניה נלחמה עם בעלות-הברית - הם ראו שאין להם טעם במלחמה, ואז הממשלה הגרמנית הורתה לכל הכוחות המזוינים להפסיק הלחימה, וכל הכוחות הורידו את נשקם, כך זה כשיש ממשלה. זה העונש כשמנסים לטשטש את הזהות היהודית. "גוי נבל", גוי כפוי טובה. כשהם באו ליהודה ושומרון מדינת ישראל תרמה להם המון, שירותי בריאות, עבודה וחינוך. בארצות ערב אין להם לוקסוס כזה. והם עוד הסיתו ושפכו את דמם של אחינו בני ישראל. הם לא הכירו טובה למדינת ישראל, אלא הפוך, ירקו. לכן אי-אפשר להבין איך קורה שמדינת ישראל הורסת יישובים, ולכן בא העונש החמור.

נקווה שהייסורים הקשים יפתחו את העיניים ועם ישראל יזכה לגאולה, ועד שנזכה לכך, שיתקיימו דברי הנביא שעם ישראל יחזור בתשובה, ויהי רצון שזה יהיה במידת הרחמים ולא במידת הדין.

אני בונה, אתם תבנו יחד אתי

(שכתוב ראיון טלוויזיוני של אילנה דיין עם הרב ירחמיאל וייס,
ראש הישיבה לצעירים שליד "מרכז הרב")

**האם אתה מסוגל כבר לייצר זיכרון סיום חמישי? מה נחרט בזיכרון מאותו
יום חמישי ארוך?**

נחרטו בי הרבה תמונות. אני חושב שהדבר היותר חזק זה הזיהוי של הגופות. אספו את כל הגופות לרחבה של "מרכז הרב". ביקשתי שייתנו לי לזהות את הגופות. היו לי בזיכרון שמות שחסרים לי. התברר שאף אחד לא הצליח לזהות, ואז שאלתי: מה אתם מחכים? אני פה. אחרי הרבה זמן שלא נתנו לי להיכנס, שאלו אותי אם אני מוכן לזהות. אמרתי כן. היו שרוולים ארוכים של אלונקות של זק"א. הייתי צריך להרים את הכיסוי ולראות מי נמצא שם. הייתי ערוך נפשית, אם אפשר לקרוא לזה במילה אכזרית שכזאת, לראות את השמות שחסרו לי. אבל הכיסוי הראשון שהרמתי היה בוגר שלי, יהונדב, וזה היה כל כך לא צפוי, כל כך לא חיפשתי ולא רציתי אותו שם. אחר כך קיוויתי... אמרו לי שיש בבית החולים מספר אנשים לא מזוהים, ותמיד נטיית הלב היא לקוות. היו מונחים בשורה אחת שבע אלונקות כאלה מכוסות. אני מתחיל להרים, ואחד אחרי השני אני רואה שהכול שלי.

אמרת משהו?

קשה לי לחשוב אם אמרתי משהו, אבל זה היה קשה.

הרגשת שהכוחות עוזבים אותך?

בכלל לא. זה לא היה הקטע. הכאב על האובדן, על הסילוק. ההבנה ההגיונית בינתיים, אני לא חושב שעדיין הבנה רגשית, שאנחנו נפרדים עכשיו מקבוצה כל כך גדולה של אנשים והכול ביחד.

אתה זוכר שיחה אחרונה עם מישהו מהם, דיאלוג, דין ודברים, שיג ושיח שלך

עם מישהו מהתלמידים שהיו תלמידים שלך עד ממש יום חמישי האחרון?

יוחאי הוא תלמיד כיתה י"ב, אמנם במקבילה שלי. אבל בזמנים האלה, לפני פורים, הוא נכנס אצלי להרבה שיעורים, אז כמעט כל יום היה דיבור, ארוך או קצר. היה, אנחנו קראנו לו אד"ם, אברהם דוד מוזס. הוא ישב אתי ביום רביעי לשיחה ארוכה בערב בחדר שלי, כל מיני דברים לעזור במשפחה. דיברנו ערב שלם.

דיברת מאז עם המשפחה שלו?

ודאי.

מה אתה אומר להורים של ילד קטן?

לא צריכים להגיד להם הרבה. לחבק אותם, לאמץ אותם. לספר להם שרק אתמול דיברתי אתו, והם אמרו לי: נכון, הוא סיפר לנו. הוא סיפר לנו מה הוא דיבר אתך. תודה רבה, הם אמרו לי.

הילדים, הנערים הצעירים, במהלך השבת, הצליחו כבר להתחיל לפרוק?

הצליחו כבר להתחיל לדבר על מה שקרה?

הם כל הזמן פורקים. השבת תכננו שבת חופשית, שהתלמידים לא בישיבה. אנחנו עושים שבת כן שבת לא בדרך כלל. בשבת הבאה אנחנו היינו אמורים להיות בישיבה. אומנם היו דיבורים שאחרי האירועים כדאי כן שיהיו פה ביחד, אבל אני אמרתי שלא. המקום הבריא של הילדים אחרי החוויה הקשה הטראומטית הזאת הוא בבית, ככה זה בריאות של חיים. שם בוכים אצל האימא ואצל האבא. ולבוא לפה ביום ראשון עם זמן חדש.

אתה חושב שטוב לבכות?

בכי זה אחד מהצרכים הבריאים של החיים. מי שלא מרגיש לא בוכה, ומי שלא בוכה לא מרגיש. איך אפשר לאבד שישה תלמידים ולא לבכות? צריך להיות אטום.

זה מה שאמרת לילדים?

לא צריך להגיד. אני אמרתי להם: אני בוכה, אתם תבכו יחד אתי. איבדתם חברים יקרים. בכי זה לא חולשה. אני לא רוצה להגיד, זה כמעט בריאות של חיים. טבעיות נכונה של חיים.

מה השאלה הכי קשה ששאל אותך מישהו מהתלמידים במהלך היומיים האלה?

בהתחלה הם לא שאלו. בהתחלה היה "מי חסר". ואחר כך, דרך התלמידים שיצאו, נשאלו השאלות מה קרה, ואיך בדיוק זה קרה, זה מאוד העסיק אותם. היום אספתי את הישיבה ונתתי שיחת פתיחה. רציתי אני לפתוח, לפני ששואלים, לתת להם גבולות של שאלה ומה עושים עכשיו. יש מבוכה. יש כאב. אובדן חיים זה אובדן אכזרה.

זה בדיוק מה שאני רוצה להבין מסך. המשפט הזה שאמרת עכשיו "אובדן חיים זה אובדן אכזרה" - אני לא בטוחה שנצליח לפצח אותו, אבל אם נצליח אז אולי נצליח ללמוד משהו. זה מחזיר אותי להספד המרגש שאתה נשאת כאן, לפני תלמידיך. והיה נדמה לי שברחבה הזאת, כשאלפי תלמידים ברחבה, והתלמידים המתים עטופים בטליתות סונונים לפניך, אתה נמצא בתוך איזה דיאלוג פרטי לגמרי בינך לקב"ה. זה נכון מה שהרגשתי? היית במקום אחר? כן ולא. כן ודאי, לא במקום אחר, אבל במקום ששם המורכבות של החיים, בין התהייה והשאלה למה, למה עזבתני, לבין הוודאות שהכול נכון והכול אמת. לחבר בין שני הדברים האלה - שם אני הייתי.

אתה מוכיח את הקב"ה. אתה אומר לו: איזו שמחה ארגנת לעצמך?!
אני אסביר את עצמי. אני רק מקווה שהשפה שלי מובנת בחוץ. אם את חושבת שלא - אז תעצרי אותי.

היה נדמה לי שהתקשורת מדברת פה הרבה על האירוע, אבל מבחוץ, ולא איך אתם מתמודדים. ובעיקר ההספד הזה שלך שהרשת לעצמך להתריס "א-לי א-לי למה עזבתני", ואתה אותו אדם שאמר כמה דקות קודם לכן להורים "ה' נתן וה' לקח". איך זה עולה בקנה אחד?

זהו זה. זה מוכרח ביחד - לשאול, לזעוק, לבכות, זה לבקש מהקב"ה: תחזיר את העזובה. אני לא צועק עליו "למה" מתוך ריחוק וניתוק, אלא כמו לאבא ולאמא: למה את הולכת ממני עכשיו? למה אתה מסתיר לי את הפנים? למה אתה לא מראה את הטוב שבך? למה אתה מכסה אותך ממני? ואני אומר לו: תשמע, בתורה שבעל-פה שלך כתוב, משנכנס אדר מרבים בשמחה, אני צריך את השמחה הזאת שאתה הבטחת לי. זה לא אירוניה, אלא אמת עמוקה. עומק של אמת אמונית. יש שמחה

אצלך עכשיו. אתה מוסיף תעצומות חיים למקור החיים, לצרור החיים. לדברים היותר עמוקים.

יכול להיות, הרב וייס, שמסתובב פה, בין התלמידים שלך, נער שמבחינתו השבר הזה הוא שבר אמוני?

בהחלט. ואם לא - אז משהו לא בסדר אתו, כי הוא תופס את הדברים בצורה הרבה יותר ילדותית, הרבה יותר פשוטה, הרבה יותר בשכר ועונש: אני התפללתי, תחזיר לי. אני הייתי בסדר. אבל אני כבר מסתכל על הדברים טיפה יותר עמוק, יותר מורכב.

הנערים פה ירשו לעצמם לבוא אליך בדין ודברים ובתביעה - איפה היה הקב"ה ביום חמישי בערב?

הם כבר באו. יחד עם זה שאני ראש הישיבה, וזה קודם כל, אני גם מחנך כיתה י"ב. אני חושב שזה הדבר היותר משמעותי בחיים שלי, ללמד ולחנך. ואחרי שדיברתי עם כל הישיבה על מה שקורה ומה אנחנו אמורים לעשות, אספתי את הבחורים שלי, ואמרתי: חבר'ה תגידו מה יש לכם לומר, והם התחילו לשאול שאלות.

מה למשל?

איך זה ייתכן שהם מתפללים ולומדים תורה ובסוף נפטרים? זה כל כך פשוט, איך אפשר לא לשאול את זה?

ויש עוד משהו שאתה יודע שזה יכול לקרות, וזאת ההתלהמות ותביעת הנקם וקריאות האיום מעבר לגדר מן האנשים שאינם מהישיבה, וכבר הבעת סורת רוח. אבל היום, כשבאה לפה השרה יולי תמיר וקראו לה "רוצחת" וגירשו אותה מפה, מה אתה אומר לתלמידים שלך?

לא נעים לי לעשות את זה, אבל לא התלמידים שלי עשו את זה. כלומר, היא בהתחלה ביקרה אצלנו בישיבה לצעירים ושם לא... אני לא אגיד ששם כולם היו מלאי אהבה. אבל אמרתי, רבותי, מי שאין לו כוח היום לאהוב ולהכיל שבבקשה לא יבוא לפה. והיו כמה אנשים שחששתי עליהם, אז אמרתי להם: אני מבקש, אולי לא כדאי לך להיות פה, אני לא רוצה שתעשה לנו פה דבר שאנחנו לא רוצים, היום זה לא יום לזה. אמרתי היום בישיבה, שאחד הדברים של פורים זה "לך כנוס את כל

הרב ירחמיאל וייס 57

היהודים", זה עניין של אחדות, של יחד. אמר לי הבחור: סילה שלי. אני לא מדבר שום דבר. וזהו.

ועמד במילתו?

כן. אני מקבל ואני מאמין לו.

יש פה משהו עמוק יותר מזה, וזה אחרי החוויה של ההתנתקות. תקן אותי אם אני טועה, אבל משהו מתחושת הנבגדות, מתחושת העקירה והתלישה, שהממלכה עזבה אותנו, נותן את אותותיו גם אחרי הטראומה הזאת. עוד לא הגעתי לשם. אני עוד בדברים הרבה יותר ראשוניים. כלומר, יש איזו שהיא הרגשה בעייתית לא פשוטה, זה בלי ספק. אבל אני עוד לא הגעתי לזה.

הגעת לזה, לפי דעתי, עוד לפני הפיגוע.

האובדן, הפגישה עם מוות צעיר, עם חדלות חיים, עם הצורך, עד כמה שאנחנו יכולים, לעזור להורים, לעזור לתלמידים, להבין את הדבר בעומק שלו, בצורה כזאת שהיא לא תפורר אותנו אלא תעזור לנו לחיות את זה, להכיל את זה, להעמיק עם זה ולהמשיך עם זה...

אבל, סליחה שאני מתעקשת, בכל זאת נראה לי, שהשבר הזה של ההתנתקות - אנחנו מדברים כבר לפני שנתיים, והקושי להתמודד עם הבטחת הרבנים שנכזבה "היה לא תהיה"...

לא. אני לא שם בכלל.

אתה לא שם, אבל אולי התלמידים שלך שם?

התלמידים, יכול להיות. הבעיה שלי זה לא הנבגדות. זה העיוורון הנסוך על העיניים המובילות. לא עיוורון, טועים. חשבתם שיהיה טוב, תפקחו את העיניים. תראו מה קורה פה. זה יותר חזק אצלי מכל הרצון הזה של "בואו ננסה" ו"בואו נרצה". זה טבעי לרצות לנסות שלום. אבל תראה מה אתה עושה. אתה צריך לראות לאן אתה מוביל. יש לי פה 20 וכמה תלמידים, שהם, כפי שאנחנו קוראים לזה, "מגורשי גוש קטיף". יש לי אנשים מיהודה ושומרון. אנשים שמאיימים על הבית שלהם כל הזמן.

יש בין התלמידים האלה שלא רוצים יותר החיבור למסלכה? את החיבור שעשה הרב צבי יהודה קוק, זה שעל שמו נקרא הרחוב, זה שהוביל את הישיבה הזאת כל כך הרבה שנים, זה שראה במדינת ישראל וגם אביו ראה

את ראשית צמיחת גאולתנו? התלמידים שלך רואים את זה אחרת?

מורכב, גדול. בגדול כולם מרגישים שהם שייכים לדברים האלה, אבל ודאי שיש אנשים שפחות, בלי שום ספק, וזה טבעי. מרגישים באמת ברסה הצעירה שלהם נבגדות, בלי שום ספק. אני לא חושב שזה מצד מה שהרבנים הבטיחו, זה יותר מצד ההתייחסות של העם. כאילו, אתם לא רוצים אותי אז למה שאני ארצה אתכם.

ואתה מוצא את עצמך יושב ומשכנע חבר'ה ללכת לצבא למשל?

לא צריך. אני אגיד לך יותר מזה. בחופש הגדול, מה שנקרא בישיבות "חופשת בין הזמנים", היינו בסביבות חצי ישיבה שירדה לכפר-דרום. ואחר כך כמעט כל מי שהיה על הגג היה דחוי גיוס. וכל כך קשה הם לקחו את המחשבה הזאת שרוצים לדחות אותם לגיוס לצבא ישראל. הם לא הסכימו לקבל את זה. אז תביני את המורכבות.

היה לך דיאלוג על זה עם מישהו מהילדים שנהרגו?

לא שאני זוכר.

נפגשת דרך אגב עם הקצין, קצין הצנחנים סרן דוד שפירא, שנכנס לפה

וחיסל את המחבל?

עדיין לא. הוא גם בוגר שלנו, דרך אגב. הוא גר פה באזור. הבן שלו לומד בגן, על ידינו. עוד לא יצא לי. אני מכיר אותו טוב, הוא גדל אתנו בישיבה. הוא הלך לצבא, חזר ללמוד, הלך לצבא וחזר ללמוד.

דיברת עם הילדים שהיו פה בספרייה?

חלקם.

מישהו מהם הצליח לספר לך על עומק החוויה שהוא עבר, שדרכו אתה יכול

להמחיש לנו את מה שעבר עליהם בפנים?

בהלה, סן חוסר קבלה של הדבר, לא ידעו איך לעכל את זה. מבוכה, וגם לא יודעים איך לעשות. אני ביקרתי אתמול ב"הדסה עין-כרם", בחור שנפצע מהיריות הראשונות, הוא עם חור בריאה. הוא סיפר לי שהוא רץ למקלט פה למטה ושכב

הרב ירחמיאל וייס 59

לבד. אמרתי: מי היה איתך? והוא אומר: אף אחד. כ-25 דקות שכב לבד עם חור בריאה, והוא מספר שהוא פתאום הרגיש שאין לו אוויר, ופתאום מישהו בא והתחיל להזעיק עזרה בשבילו.

והילדים שהתחבאו פה בחדרים מדברים על זה, על מה שעבר עליהם?

עוד לא דיברתי עם כולם. לא הגעתי לזה. זה נראה לך משונה, אבל בשבת לא היינו פה ביחד. אני חזרתי מלוויה חצי שעה לפני שבת.

איזו סן שבת עברה עליך?

כתוב אצלנו "שבת היא מלזעוק". משתדלים בשבת להסתלק סן הכאב והאבל. זה נראה משהו מלאכותי, אבל זה משהו עמוק שנותן המון כוח. אי-אפשר לשכוח, אי-אפשר לעזוב, אבל זה ממקום שמסכים. ממקום שמעכל.

מסכים עם מה? עם אובדן של שמונה כאלה צעירים? עם חוסר התוחלת

וחוסר התכלית? עם המוות הזה שהיה כל כולו מיותר? עם מה מסכים?

מסכים עם ה-300 שחיים. מסכים עם "עם ישראל חי". מסכים עם התקוות של החיים. מסכים עם הבריאות של החיים. מסכים עם ההתקדמות של החיים. מסכים עם האמונה שבחיים.

אני מתעקשת פה טיפה, כדי להבין אותך, באמת לא כדי להתריס, לא כדי

להתווכח אלא כדי להבין - האם אין בהסכמה הזאת עם מי שנשאר כדי לבטל

את קדושתו של מי שהלך? את חשיבותו של הפרט שהלך?

שאלת על מה אני שמח בשבת. בשבת אני שמח על העולם שממשיך, על החיוך של הנכדים שלי. על זה עניתי. עכשיו את שואלת, אם זה שאני מקבל את דינו של הקב"ה אני מבטל משהו. הלוואי שהייתי יודע שלא אני זה שמעלה ומרוסם את מי שעשה את הדין הזה, אולי דווקא הוא נבחר להיות קורבן כפרה גדול על הכלל. אני לא יכול להגיד לך דברים שכאלה. אלה דברים שמעבר לבינה שלנו להבין מה המשמעות... לחז"ל יש ביטויים מאוד ציוריים. הם אומרים שמפתחות של מוות וחיים הם בידי הקב"ה. אנחנו שם לא מבינים. יש דיון מאוד מעמיק. הוא ציורי, הוא פרשני, אבל מי שיש לו קצת דמיון הוא הולך לשם. יש מושג שנקרא "פרה אדומה" שזה מושג דתי לא מובן, לא ניכנס לזה. המושג הזה הוא לטהר מטומאת המוות. המוות פועל בנו, לא רק במי שמת, אלא גם במי שעל ידו. לפגיעה הזאת של האובדן

אנחנו קוראים באיזה שהוא מקום טומאה. כתוב בחז"ל "זאת חוקת התורה", ומסבירים את פרשת פרה אדומה. שלמה המלך כתב: "אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני". רציתי לדעת, להחכים את כל הדברים - שלמה החכם מכל אדם - והדבר הזה רחוק ממני. שואל המדרש: מה רחוק ממני? הסוד של פרה אדומה - איך היא מטהרת. איך היא מחזקת. אבל כתוב: "ויקחו אליך פרה אדומה" - לך - למשה רבנו אני מגלה טעמה של פרה. משה מבחינתנו זה אישיות של אספקלריא מאירה. הוא חווה את חווית הדיבור האלוקי בלי אובדן חושים, בלי אובדן עשתונות, הוא מדבר פה אל פה, הוא מצליח להכיל את הנצח האלוקי, את החיוניות האלוקית. הוא מבין את הטעם של פרה אדומה. ואנחנו לא שם. אנחנו רק יודעים שיש את זה ואנחנו מתקדמים לשם והולכים לשם. העולם מתפתח, העולם מתקדם. הוא לא יפסיק להתקדם, הוא לא יפסיק להתפתח, הוא יגיע.

האם במהלך השבת הזאת שאלת את עצמך, הרב וייס, שאלות שלא שאלת את עצמך מעולם?

שאלתי אותם לפני הרבה הרבה שנים, לא עכשיו. ביאליק כתב שיר "נקמת דם ילד קטן עוד לא ברא השטן". מבחינה תיאורטית עמוקה, להרוג ילד אחד ולהרוג מאה זה אותו דבר. יש רע, יש דין אלוקי. אנחנו מנסים לברר לעצמנו את הדברים האלה כל החיים.

מה בכל זאת יישאר אתך מאותו יום חמישי?

כאב. אדם חי מתוך כל מה שמחובר אליו. יונק חיים. הוא חי בשותפות עם כל מה שיש לו. הוא מזרים לשם והוא זורם משם.

התחלת כבר להתגעגע לילדים עצמם?

כן.

זה געגוע שהאמונה יכולה לרפא?

זה סוג אחר בכלל. האמונה זה החשבון עם הקב"ה, זה בכלל לא עם האובדן שלו. מצד האמונה... אני אגיד לך ביטוי שהוא לא נשמע ברחובותינו. יש סדרת ספרים של הרב קוק שנקראת "אורות הקודש", בתוך הסדרה הזאת יש מאמרים עם פרקים ופרקי משנה. יש שם סדרת פרקים שנקראת "החיות האלוקית העולמית", ושם כתוב משפט שצריכים הרבה זמן להסביר אותו, וזה גם לא בחצי שעה הקצרה שלנו.

הרב ירחמיאל וייס 61

”המוות הוא חזיון שווא, טומאתו היא שיקרו, מה שהוא באמת תגבורת החיים ותעצומתם, אנשים קוראים אותו מוות”. שמעת משפט?

תנסה להסביר בכל זאת בזמן הקצר שנשאר לנו, כמו שהיית מנסה להסביר לאחיו של אברהם דוד מחס שיבוא לשאול אותך, לבן-דוד של נריה.

אני צריך קצת זמן בשביל להסביר לו... שהחיים מתחילים מנותן החיים. והחיים לא נגמרים. והחיים משתחררים מהמועקה של הגוף, וממשיכים באיזה שהוא מקום. ושם אנחנו קוראים לזה צרור החיים. אנחנו מאמינים שזה שם. אז מהבחינה הזאת אנחנו מקבלים את זה. ואנחנו מנסים להשתחרר מזה. ואנחנו יודעים גם שכל מה שאנחנו לא מבינים זה בגלל הטומאה של המוות והשקר שזה האמת הקטנה שלנו, ובאמת זאת האמת הקטנה שלנו, המוות אצלנו זה הדבר הכי קשה. כל החיים שלנו זה רק להשתחרר מיראת המוות. אנחנו בעצם לא חיים את החיים מהצד הפוזיטיבי שלהם, אלא רק בשביל לברוח מהמוות. אבל אנחנו יודעים שיש מקום שהחיים שם חיוביים, שם באמת הדבר הזה ממשיך לחיות, ואני משוכנע שגם בקוצר הבנתי זה שמה. האמונה מחברת אותי לשם. ולשם חוזרים החיים.

ואני שואלת את עצמי ושואלת אותך שאלה אחרונה, הרב וייס, אם בתוך כל המעטפת האמונית והערכית הזאת שאתה עטוף בה והדברים שאתה יודע וליסדת כל כך הרבה שנים, שכנראה גם מסייעים לך לעבור את הימים האיומים האלה, אם בכל זאת לא היה רגע, בסוף השבוע הזה, שהרגשת שאתה על סף שבירה.

אני אגיד לך את זה ממקום שלא תצפי, ממקום אמוני. אני חשבתי שאם מכים כל כך פה - אולי לא מתאים שאני אעמוד פה בראש. אולי צריכים מישהו יותר טוב, שאולי אותו לא יכו. ואם אני כל כך טוב שמכים אותי - אז גם לא טוב שאני אהיה פה.



על

ספרים

וסיופונים



הי חסיד, הי עניו

מתוך עוני ודלות עולה הלל הזקן לגדולה של נשיא ישראל ☪
יעקב מתלון על מנהיג שכל כולו קדושה, מידות ☪ ודאגה כנה
לטובתם ולרווחתם של ישראלים ☪

בצעדים כושלים פנה יוחנן והלך לעבר ביתו של הנשיא, כעצתו של ידיד קרוב. איזו תועלת תצמח מזה? בנוהג שבעולם, לאנשים חשובים ומכובדים אין פנאי וסבלנות

לבעיותיהם של העניים, וכי יקשיב הנשיא למצוקותיו? לא מזמן היה יוחנן אדם עשיר ואמיד,

יעקב מתלון

ישיבת מאור טוביה, מצפה יריחו



בעל נכסים שהכל שומעים לו. מעולם לא ויתר על סוס נאה ועל עבד שירוץ לפניו בעת הרכיבה. אבל, כמו בסיפורים, התהפך הגלגל והוא ירד מנכסיו, ואפילו משפחתו המיוחסת הפסיקה לתמוך בו. לא שאינה תומכת בו כלל, מזון בסיסי יש לו, ברוך ה', אבל אין לו מימון למנהגי הפינוקים שהיה רגיל בהם, והם כל כך חסרים לו, שכמעט ונעשה חולה כתוצאה מהיעדרם. אחד מידידיו יעץ לו לפנות אל הנשיא ולספר לו את מצוקתו. והוא מהרהר, מה למנהגי עשירותו ולנשיא?

*

מעל גבי הסוס הביט יוחנן באדם הרץ לפניו, הלא הוא הנשיא הלל בכבודו ובעצמו. לא זו בלבד שקיבל אותו בסבר פנים יפות, גם שר לו סוס לרכיבה, ומשלא מצא עבד שירוץ לפניו - מילא הוא בעצמו את התפקיד!

והלל - תוך כדי הריצה חשב על העני מאתמול. ארוחת הערב הוגשה אמש באיחור, וכששאל את אשתו לסיבת האיחור סיפרה על עני שבא וביקש לאכול. אשת הנשיא מסרה לידיה את ארוחת הערב שהכינה לבעלה ולאורחיו, ומיד החלה שוב להכין ארוחת ערב. מה קרה לעניים, שהתרבו בתקופה האחרונה? שאל הלל בלבו. דאגתו לאחיו העניים מעסיקה אותו רבות. זוכר הוא כיצד היה עובד למחייתו ומשתכר מטבע טרפיעק אחד בלבד, חציו היה נותן לשומר בית המדרש, וחציו לפרנסתו ולפרנסת

אנשי ביתו. פעם אחת לא מצא להשתכר, ולא הניחו שומר בית המדרש להיכנס. עלה ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי א-להים חיים מפי שמעיה ואבטליון. השלג שכיסה אותו באותו לילה הטביע בו את הדאגה הגדולה לעניי עם ישראל. צרכי עמך ישראל מרובים, וצרכי עניי עמך ישראל ודאי שלא נתמעטו.

*

הלל הזקן סקר את האולם. לא, לא היה זה ממש אולם, אלא עליית גג, עליית בית גוריא אשר ביריחו. זקני ישראל היו מתוועדים מפעם לפעם בעליית בית גוריא, ושכינה עמהם. עתה עמד הלל וסקר את הזקנים. "רבנן, זקני עם קדוש", פתח ואמר, "יודעים אתם שמצב העניים קרוב ללבי. בבדיקה שערכתי, ויוכלו לפרט לכם על-אודותיה כמה מחברי הסנהדרין ששיתפתי אותם בה, נמצא שמצב העניים מחמיר כל אימת שמתקרבת שנת השבע, שנת השמיטה. בשביעית עצמה כל הגדל בשדות הפקר הוא, והעניים יכולים לאכול ממנו, ודא עקא, הנאה פורתא כגון זו היא זמנית וחולפת יחסית למצוקה הכספית שמחריפה באותה שנה. הרבה נזקקים להלוואה, וְאִין". הלל עצר לזמן מה את שטף דיבורו, ואחד מן הזקנים ניצל את השקט שהשתרר וזרק לחלל האוויר "שמיטת כספים!".

הלל המשיך: "כן, שמיטת כספים. העני מבקש הלוואה, ובעלי הממון חוששים לאובדן ממונם. שהרי השביעית משמטת בְּסוֹפָהּ והחובות נמחקים. נמצאת המכשלה הזאת פוגעת בשניים: בעני - שזקוק ללוות ואין לו, ובעשיר - שעובר על אזהרה של תורה (דברים טו, ט-י): השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא, נתון תתן לא ולא ירע לבבך בתתך לו!"

"לכן", המשיך הנשיא, "לאחר מחשבה מרובה ואחרי התייעצויות ארוכות אמרתי להנהיג תקנה שתמנע את המכשלה הזאת. עת לעשות לה! כך שנו לי מרנן ורבותי הקדושים, שמעיה ואבטליון, מנוחת נשמותיהם הטהורות בגן עדן: המוסר שטרותיו לבית דין - אין שביעית משמטתו, שנאמר (דברים טו, ג): ואשר יהיה לך את **אחיר** תשמט ירך, פרט למוסר שטרותיו לבית דין. בהתאם לדין הזה, תנוסח ותוגש לפני הסנהדרין טיוטת שטר שבו מוסר מלווה את חובותיו לבית הדין. התקנה הנצרכת היא אפוא שכתובת השטר הזה וחתמתו בפני בית דין תיחשב כאילו נמסרו החובות ממש

לבית הדין, אף-על-פי שנשארו ברשות המלווה. לתקנה הוצע השם **פרוסבול**, אשר הוא קיצור מן **פרוס בולי ובוטי**: תקנה לעשירים ולעניים. בתקנה דנן יש כמה נקודות הטעונות עיון וביור, ואני מבקש מכבודכם לפתוח בדיון אחת לאחת. קביעה שכזאת אינה דבר של מה בכך, ותידון לבסוף בפני מליאת זקני הסנהדרין".

הלל הזקן סיים את דבריו, והזקנים שבאלם נעמדו לכבודו של הנשיא.

(מעובד על פי מקורות שונים, בעיקר שביעית יג וכתובות סז:)

*

בן למשפחה מיוחסת היה **הלל**, מצד אבותיו התייחס לשבט בנימין ומצד האם למשפחת דוד המלך. הלל נולד בבבל, במחצית השנייה של ימי הבית השני, ואין במקורותינו תיאורים על תקופת צעירותו. "הלל הבבלי" כינו אותו לאחר עלותו לארץ-ישראל.

בארץ-ישראל למד תורה מפי מאורי הדור, **שמעיה ואבטליון**, הזוג הרביעי של "הזוגות", מתוך עוני קשה מאוד. הוא הפך לסמל של מסירות נפש על לימוד התורה מתוך עוני: "תנו רבנן: עני ועשיר רשע באין לדין, לעני אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר עני הייתי וטרוד במזונותי, אומרים לו: כלום עני היית יותר מהלל? אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר בטרפעיק, חציו היה נותן לשומר בית המדרש, וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו. פעם אחת לא מצא להשתכר, ולא הניחו שומר בית המדרש להיכנס. עלה ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי א-להים חיים מפי שמעיה ואבטליון. אמרו: אותו היום ערב שבת היה, ותקופת טבת היתה, וירד עליו שלג מן השמים. כשעלה עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון: אבטליון אחי! בכל יום הבית מאיר, והיום אפל, שמא יום המעונן הוא? הציצו עיניה וראו דמות אדם בארובה, עלו ומצאו עליו רום שלוש אמות שלג. פרקוהו והרחיצוהו וסכוהו והושיבוהו כנגד המדורה. אמרו: ראוי זה לחלל עליו את השבת!".

אח היה לו להלל, שבנא שמו. הלל עסק בתורה, שבנא עשה עסקים ונעשה עשיר. אמר לו שבנא להלל: בוא ונחלוק; אני אטול מחצית תורתך, ואתה תיטול מחצית נכסי! יצתה בת קול ואמרה: (שיר השירים ח) אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה - בוז יבוזו לו! (יומא לה: וסוטה כא.).

הלל למד, שימש תלמידי חכמים וגדל בתורה. פעם אחת חל ערב פסח להיות בשבת, ונשתכחה הלכה מבני בתירא שהנהיגו את העם באותו הזמן, אחרי פטירתם של שמעיה ואבטליון. הלל ידע את ההלכה, ובני בתירא הניחו את כתרם ומינו אותו נשיא עליהם. ומעשה שהיה כך היה: פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת, שכחו ולא ידעו אם פסח דוחה את השבת אם לאו. אמרו: כלום יש אדם שיודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו? אמרו להם: אדם אחד יש שעלה מבבל, והלל הבבלי שמו, ששימש שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון ויודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו, אפשר שיש ממנו תוחלת. שלחו וקראו לו. אמרו לו: כלום אתה יודע אם הפסח דוחה את השבת אם לאו? אמר להם: וכי פסח אחד יש לנו בשנה שדוחה את השבת? והלא הרבה יותר ממאתיים פסחים יש לנו בשנה שדוחין את השבת, והם קרבנות התמידין והמוספין של שבתות השנה! אמרו לו: מניין לך? אמר להם: נאמר "מועדו" בפסח ונאמר "מועדו" בתמיד, מה מועדו האמור בתמיד דוחה את השבת, אף מועדו האמור בפסח - דוחה את השבת. ועוד, קל וחומר הוא: ומה תמיד שאין ענוש כרת דוחה את השבת, פסח שענוש כרת - אינו דין שדוחה את השבת? אמרו לו: כבר אמרנו, אם יש תוחלת מבבלי? היקש שאמרת יש לו תשובה: לא, אם אמרת בתמיד שכן יש לו קצבה, תאמר בפסח שאין לו קצבה? קל וחומר שאמרת יש לו תשובה: לא, אם אמרת בתמיד שהוא קדשי קדשים, תאמר בפסח שהוא קדשים קלין? גזירה שווה שאמרת - שאין אדם דן גזירה שווה מעצמו! אף-על-פי שהיה יושב ודורש להן כל היום לא קיבלו ממנו, עד שאמר להן: יבוא עלי, **כך שמעתי משמעיה ואבטליון!** כיוון ששמעו ממנו כן עמדו ומינו אותו נשיא עליהן (פסחים סו. וירושלמי פסחים ריש פרק ו).

נשיא הסנהדרין היה התפקיד הגבוה ביותר בהנהגה הרוחנית של העם. הלל מונה לנשיא וגם צאצאיו אחריו (שבהם רבי יהודה הנשיא) המשיכו להחזיק בו כ-450 שנה, עד קיצה של הנשיאות ופיזור הסנהדרין בידי הביזנטים. המינוי לנשיא היה 100 שנה לפני חורבן בית שני. הלל כיהן כנשיא הסנהדרין 40 שנה.

*

בניסיון להכיר מעט שבמעט מהדר אישיותו העצומה של הלל הזקן, נטעם מעט מדבריו ומן הדברים שאמרו עליו:

הלל אומר: הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה (אבות א, יב).

מעשה בחמר אחד שבא אצל הלל הזקן. אמר לו: רבי, ראה מה אנו יתירים מכם, שאתם מצטערים בכל הדרך הזו ועולים מבבל לירושלים, ואני יוצא מפתח ביתי ולן בפתחה של ירושלים! שתק והמתין לו זמן. אמר לו: בכמה אתה משכיר לי חמורך מכאן ועד אמאום? אמר לו: בדינר. -עד לוד בכמה? אמר לו: בשניים. -עד קיסרין בכמה? אמר לו: בשלוש. אמר לו: ראה; אני, לפי שאני מרבה את הדרך - אתה מרבה את השכר? אמר לו: הן, לפי הדרך הוא השכר. אמר לו: לא יהו שכר רגליי כשכר רגלי הבהמה הוא שהיה הלל מקיים לפום צערא אגרא (אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק כז).

אמרו עליו על הלל הזקן, שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו, ורץ לפניו שלשה מילין (כתובות סז).

תניא, אמרו עליו על הלל הזקן, כשהיה שמח בשמחת בית השואבה אמר כן: אם אני כאן - הכול כאן, ואם איני כאן - מי כאן. הוא היה אומר כן: למקום שאני אוהב שם רגלי מוליכות אותי, אם תבוא אל ביתי - אני אבוא אל ביתך, אם אתה לא תבוא אל ביתי - אני לא אבוא אל ביתך, שנאמר (שמות כ, כא) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך. אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים, אמר לה: על דאטפת אטפוך, ומטיפיך יטופון (סוכה נג).

תניא, הלל הזקן אומר: בשעת המכניסין - פזר, בשעת המפזרים - כנס. ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו - פזר, שנאמר (משלי יא) יש מפזר ונוסף עוד, ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו - כנס, שנאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך (ברכות סג).

הוא היה אומר: אם אין אני לי מי לי? וכשאני לעצמי מה אני? ואם לא עכשיו אימתי? (אבות א, יד).

הלל אומר: אל תפרוש מן הצבור, ואל תאמן בעצמך עד יום מותך, ואל תדון את חברך עד שתגיע למקומו, ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמעו, שסופו להישמע. ואל תאמר לכשאפנה אשנה, שמא לא תפנה. הוא היה אומר: אין בור ירא חטא, ולא עם

הארץ חסיד, ולא הביישן למד, ולא הקפדן מלמד. ולא כל המרבה בסחורה מחכים. ובמקום שאין אנשים - השתדל להיות איש! (אבות ב, ד-ה).

אמרו עליו על הלל הזקן שהיה כורכן בבת אחת ואוכלן, משום שנאמר (במדבר ט) על מצות ומרורים יאכלוהו (זבחים עט).

אמרו על הלל הזקן, שלא מעל אדם בעולתו כל ימיו: מביאה כשהיא חולין לעזרה ומקדישה, וסומך עליה ושוחטה (נדרים ט).

הוא היה אומר: מרבה בשר - מרבה רימה, מרבה נכסים - מרבה דאגה, מרבה נשים - מרבה כשפים, מרבה שפחות - מרבה זימה, מרבה עבדים - מרבה גזל, מרבה תורה - מרבה חיים, מרבה ישיבה - מרבה חכמה, מרבה עצה - מרבה תבונה, מרבה צדקה - מרבה שלום. קנה שם טוב - קנה לעצמו, קנה לו דברי תורה - קנה לו חיי העולם הבא (אבות ב, ז).

אמר ריש לקיש: הריני כפרת רבי חייא ובניו! שבתחלה כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל וייסדה, חזרה ונשתכחה עלה הלל הבבלי וייסדה, חזרה ונשתכחה עלו רבי חייא ובניו וייסדוה (סוכה כ).

*

הלל הזקן הוא סמל ומופת לענווה ולסבלנות. אמרו: לעולם יהא אדם ענוותן כהלל. מעשה בהלל הזקן שעשה סעודה לאדם אחד, ובא עני ועמד על פתחו, אמר לאשתו של הלל: אישה אני צריך להכניס לחופה, ואין לי פרנסה כלום! נטלה אשתו של הלל כל הסעודה והיא ונתנה לו, ואחר כך לשה עיסה אחרת, ובשלה אילפס אחר, ובאת והניחה לפניהם. אמר לה: בתי, מפני מה לא הבאת לנו מיד? סחה לו כל אותו המעשה. אמר לה: בתי, אף אני לא דנתי אותך לכף חובה, אלא לכף זכות, שכל המעשים שעשית לא עשית אלא לשם שמים (מס' דרך ארץ פ"ו).

גדולים ומפורסמים מעשי הלל, כגון המעשה בשני בני אדם שהמרו זה את זה, אמרו: כל מי שילך ויקניט את הלל - ייטול ארבע מאות זוז. ניסה זה להקניט את הלל ולא הצליח, ולבסוף שמע מפי הלל: כדאי הוא הלל שתאבד על ידו ארבע מאות זוז וארבע מאות זוז - והלל לא יקפיד!

ומעשה בשלושה אנשים שרצו להתגייר, איש ושגעונו בידו: הלה חפץ בתורה שבכתב בלבד, הלה ישמח בשתי תורות אבל דורש ללמדן על רגל אחת, והשלישי לא יתפשר על פחות מתפקיד הכהן הגדול. שלושה אלה, איש איש בתורו, הגיעו אל שמאי הזקן, אשר דחה אותם בידיו ובאמת הבניין. אבל הלל זיהה את הפוטנציאל החיובי שבהם, קרבם ולימדם והכניסם תחת כנפי השכינה.

בשלושה מקומות נחלקו הלל ושמאי. עוד מחלוקת אחת היתה ביניהם, והיא מחלוקת חכמי הזוגות שלפניהם מימים ימימה, בשאלת הסמיכה על הקרבן ביום טוב. הלל ומנחם, אב בית הדין, לא נחלקו. יצא מנחם, נכנס שמאי להיות אב בית דין. שמאי אומר שלא לסמוך, הלל אומר לסמוך. שנו חכמים: מעשה בהלל הזקן שהביא עולתו לעזרה לסמוך עליה ביום טוב. חברו עליו תלמידי שמאי הזקן, אמרו לו: מה טיבה של בהמה זו? אמר להם: נקבה היא, ולזבחי שלמים הבאתיה. כשכש להם בזנבה, שיהיו סבורים שהיא נקבה, והלכו להם. ואותו היום גברה ידם של בית שמאי על בית הלל, ובקשו לקבוע הלכה כמותן. והיה שם זקן אחד מתלמידי שמאי הזקן, ובבא בן בוטא שמו, שהיה יודע שהלכה כבית הלל, ושלה והביא כל צאן קדר המשובחים שבירושלים והעמידן בעזרה, ואמר: כל מי שרוצה לסמוך - יבוא ויסמוך! ואותו היום גברה ידן של בית הלל וקבעו הלכה כמותן, ולא היה שם אדם שערער בדבר כלום (חגיגה טז, ביצה כ:).

סבלנותו הגדולה וענוותנותו של הלל הזקן דבקה בתלמידיו, וכך אמרו עליהם: אמר רבי אבא אמר שמואל: שלוש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו. יצאה בת קול ואמרה: **אלו ואלו דברי א-להים חיים הן, והלכה כבית הלל!** וכי מאחר שאלו ואלו דברי א-להים חיים, מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן? מפני שנוחין ועלובין היו, ושונין דבריהן ודברי בית שמאי, ומתייחסים בכבוד ראש לטעמם של בית שמאי. ולא עוד, אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן. ואף על פי שנחלקו בית שמאי ובית הלל מחלוקות רבות ואף באיסורי עריות, לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל, ולא בית הלל מבית שמאי. ללמדך, שחיבה וריעות נוהגים זה בזה, לקיים מה שנאמר (זכריה ח): האמת והשלום אהבו! (עירובין יג: ויבמות יד:).

*

כ-80 שנה לפני חורבן בית שני, ערב תקופת התנאים.

הלל, נשיא ישראל. דמות רבת הוד. תמיד דרש את טובת עמו, וכשנצרך פעל והפעיל והתקין תקנות למען תיקון העולם. העידו עליו חז"ל שכל מעשיו לשם שמים (ביצה טז). בית **בבתי ערי חומה** שנמכר, ואם לא ייגאל עד מלאת לו שנה תמימה יהא לצמיתות לקונה אותו לדורותיו. בראשונה היה נטמן הקונה ומתחבא יום שנים עשר חדש, שיהא חלוט לו כשלא ימצאנו המוכר. התקין הלל הזקן שיהא המוכר חולש את מעותיו בלשכה, ויהא שובר את הדלת ונכנס, אימתי שירצה הקונה יבוא וייטול את מעותיו (ר' ערכין ט, ד).

שנו חכמים בלשון המשנה: **פרוזבול** אינו משמט. זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן, כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה ועוברין על מה שכתוב בתורה (דברים טו) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וכו' - התקין הלל לפרוזבול. זהו גופו של פרוזבול: מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני, שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה. והדיינים חותמין למטה או העדים (שביעית י, ג-ד).

תקנת הפרוזבול, שנהוגה גם היום, לא היתה פשוטה כלל ועיקר. מן הדיון בגמרא ומדברי האמוראים שם, אפשר לשער שתקנת הפרוזבול של הלל לוותה בדיונים רבים ואפשר שנוצר סביבה פולמוס הלכתי. האמוראים תמהים על התקנה, תוהים אם תוקנה לשעתה או לדורות, מבררים אם אפשר לבטל אותה. אביי ורבא משתדלים להסביר את תוקף התקנה, שביעית דרבנן או הפקר בית דין, שמואל מסתייג מהתקנה, רב נחמן מצדד. גם בראשונים הסברים שונים לדברי האמוראים (גיטין לו ומפרשים). וכך התבטא שמואל, כ-250 שנה אחרי הלל הזקן: "הא פרוסבלא - עולבנא דדייני הוא, אי איישר חיל - אבטליניה!" בלשון ימינו, הפרוזבול הזה הוא חוצפה של הדיינים, שמוציאין ממון שלא כדין בחזקה, אחרי השמיטה, מיד הלווה. אם יהיה לי כוח וסמכות יותר מהלל - אבטל אותו! ורב נחמן אמר: אקיימנו! לא זו בלבד שלא אבטלנו, לו היה בכוחי הייתי מעמיד בית דין ומרחיב את תקנתו של הלל, שסתם מלווים, גם אלו שלא כתבו שטר פרוזבול, ייחשבו כמוסרים שטרותיהם לבית דין!

*

החכמים שבעליית בית גוריא היו קשובים לדבריו של רבם הנערץ, הלל הזקן, שדרש להם בדברי תורה, ושילב מקרא ומשנה, מוסר, הלכות ואגדות. כשסיים לדרוש עמדו כולם לכבודו. לפתע נשמע רחש בעלייה, והכל היטו אוזן. נתנה עליהם בת קול מן השמיים ואמרה: **יש בכם אדם אחד שראוי שתשרה שכניה עליו, אלא שאין דורו ראוי לכך!** נתנו עיניהם בהלל הזקן. שוב פעם אחת עלו החכמים לעלייה שביריחו. עודם מסובים ועוסקים בדברי תורה, יצתה בת קול ואמרה: יש ביניכם שניים שראויים לרוח הקודש, **והלל הזקן אחד מהם!** (שם השני לא נתפרש, שלא לבייש את התלמידים) ונתנו עיניהן בשמואל הקטן שהוא השני (סוטה מח:), ירושלמי סוף סוטה ופ"מ שם).

הוא הוא העמיד תורה באותה שעה. אמרו: שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן. שלושים מהם ראויים שתשרה עליהם שכניה כמשה רבנו, ושלושים מהן ראויים שתעמוד להם חמה כיהושע בן נון, עשרים בינוניים. גדול שבכולן - יונתן בן עוזיאל, קטן שבכולן - רבן יוחנן בן זכאי. אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה, תלמוד, הלכות ואגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, קלים וחמורים וגזרות שוות, תקופות וגימטריאות, שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת דקלים, משלות כובסין, משלות שועלים, דבר גדול ודבר קטן. לקיים מה שנאמר (משלי ח) להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא. וכי מאחר שקטן שבכולן כך, גדול שבכולן על אחת כמה וכמה! אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל, בשעה שיושב ועוסק בתורה - כל עוף שפורח עליו מיד נשרף!

בשעת פטירתו של הלל הזקן נכנסו תלמידיו וישבו לפניו. אמר להם: בני, כלום נשתייר מכם בשוק? אמרו לו: רבן יוחנן בן זכאי. אמר: שלחו וקראו לו! אב לחכמה הוא, אב לדור הוא! ומה קטן שבכולן כך, גדול שבכולן על אחת כמה וכמה (סוכה כח), אדר"נ ב בהוספות). בן היה לו להלל, שמעון שמו, והוא ירש את אביו והיה לנשיא תחתיו.

הלל הזקן נפטר בשיבה טובה, בן מאה ועשרים שנה, "זה אחד מארבעה שחיו מאה ועשרים שנה, ואלו הן: משה, והלל הזקן, רבן יוחנן בן זכאי ורבי עקיבא. הלל הזקן עלה מבבל בן ארבעים שנה, ושימש את החכמים ארבעים שנה, ושימש את ישראל ארבעים שנה" (ר' ספרי דברים לד, ז). וכשמת הספידוהו: הי חסיד! הי עניו! תלמידו של עזרא!